

GÖKER İNAN\*\*

# Kitaplarla Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi'ndeki I. Mahmud Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi\*

Making History with Books: A Historical Poem  
Said with Book Names for the Mahmud I  
Library in Fatih Complex

## Ö Z E T

Bu çalışmada Ahmed Hasib Efendi'nin (ö. 1166/1752) I. Mahmud Kütüphanesi için kaleme aldığı 52 beyitten oluşan tarih manzumesi incelenmiştir. Çalışmanın giriş kısmında Hasib'in hayatı ve kütüphane ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kütüphane tarihi hakkında bilgi verilirken dönem kronikleri ve arşiv vesikalarından yararlanılmış ve literatürdeki bazı hatalı bilgiler tasfiye edilmiştir. Aynı zamanda başka şairlerin I. Mahmud Kütüphanesi için düşürdükleri tarihler de ele alınmış; bunlar arasında kütüphanenin açılışı olarak kabul edilen 1155/1742 senesinden farklı olanların ne anlama geldikleri gösterilmiştir. Manzumenin ayrıntılı olarak incelendiği ikinci bölümde ise Hasib'in sürh ile işaretlediği kelimeler, beyit sırasına göre madde başlıkları olarak düzenlenip teker teker açıklanmış, bunlarla atf yaptığı eserler veya müellifler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca istilahi anlamıyla kullanıldığı düşünülenler de ilgili kısımlarda belirtilmiştir. Böylece kitaplar, müellif isimleri ve istilahlarla kelime oyunları yaparak Sultan I. Mahmud'u (1730-1754) ve Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'yı öven; beyitlerinde başta tevriye, ihâm, mübâlağa, teşbih, telmih olmak üzere çeşitli edebî sanatlardan yararlanan şairin, manzumesiyle kütüphane arasında ustaca bağlantı kurduğu belirlenmiştir. İşaretlenen kelimelerin alfabetik sıralanmasıyla oluşturulan eser tablosu ile de Hasib'in en fazla atıfta bulunduğu kaynakların kadılık mesleğine uygun olarak fikh

## ABSTRACT

A historical poem consisting of 52 couplets written by Ahmed Hasib Efendi for Mahmud I Library is examined in this study. There is information about Hasib's life and the library in the introduction part of the article. Periodical chronicles and archive documents are used while giving information about the history of the library and some wrong data in the literature are corrected. Meanwhile dates specified by other poets for the Mahmud I Library are also discussed; the meanings of among those different from the year 1155/1742 which is accepted as the opening of the library are shown. In the main chapter where the poem is examined in detail, the words marked by Hasib with red-ink (surh) has been arranged as titles in couplet order and explained one by one. The works or authors are tried to be revealed. Furthermore the ones that are thought to be used in the terminology are stated in the relevant sections. It is determined that the poet made use of various literary arts such as double-etendre, exaggeration, simile, reference in his couplets praising Sultan Mahmud I and Grand Vizier Hekimoğlu Ali Pasha by making equivoque with the names of the authors and terms, skillfully established a connection between his poem and the library. The sources to which Hasib mostly referred are works belonging to the field of fiqh in accordance with the qadi profession are determined

\* Makalenin Geliş Tarihi: 21.10.2020 /Kabul Tarihi: 15.11.2020.

\*\* Dr, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, (gokerinan@gmail.com), Orcid Id: 0000-0003-1280-4041.

sahasına ait eserler oldukları; fakat müderrislik yapmış, tarih ve edebiyat sahasında eserler kaleme almış yetkin bir ilim adamı oluşunu da aksettiren tefsir, hadis, Arap dili, tasavvuf ve edebiyat başta olmak üzere muhtelif sahalardan çeşitli eserlere de göndermeler yaptığı tespit edilmiştir. Makalenin sonunda ise manzumenin transkripsiyonlu metni yer almaktadır.

with the work table generated by the alphabetical order of the marked words. However it is understood that he made references to various works from various fields, especially tafsir, hadith, Arabic language, Sufism and literature, which reflect his competent scholar aspect as a professor and writer working in the field of history and literature. This condition is noteworthy that an Ottoman scholar who lived in the 18th century has some clues about the world of books. Transcription of the text is given at the end of the article.

#### ANAHTAR KELİMELEER

I. Mahmud Kütüphanesi, Fatih Külliyesi, Hasib, Hekimoğlu Ali Paşa, tarih manzumeleri, kitap, ebced.

#### KEYWORDS

Mahmud I Library, The Fatih Complex, Hasib, Hekimoğlu Ali Pasha, historical poems, book, gematria.

## Giriş

### Hasib'in Hayatı

Hasib'in adı Ahmed ve lakabı Mü'minzâde'dir. Hasib, şiirlerinde kullandığı mahlastır.<sup>1</sup> Bu itibarla bazı biyografi kaynaklarında ve çalışmalarda kendisinden "Mü'minzâde Ahmed Hasib Efendi" olarak bahsedilmektedir.<sup>2</sup> Mü'minzâde lakabı ona babasından değil, dedelerinden gelmiştir. Bu husus *Ravzatü'l-Küberâ* adlı eserinde babasından bahsederken yazdığı "Pederim Mü'minzâde Efendi..." ifadesinden anlaşılmaktadır. Bursa'da doğduğunu "Bu fakîr-i pür-taksîr...mahmiyye-i Burusa'da mehd-ârâ-yı vücûd ve nemâ-yâfte-i âlem-i şuhûd olup..." (Aydiner: 2) ifadesiyle kendisi belirtmektedir. Tezkire yazarlarından Fındıklılı İsmet Efendi'nin nakliyle "asrının ulemâ-yı benâmundan tahsîl-i ulûm etmiş" ve yine onun belirttiğine göre Ebû İshak İsmail Efendi'nin huzurunda yapılan imtihanı başarıyla vererek müderris olmuştur (Özcan 1989: 225). Ahmed Hasib Efendi çeşitli medreselerde vazife aldıktan sonra 1735 senesinde kadılığa geçiş yapmış ve sırasıyla Bosna, Tokat, Kayseri, Bağdat ve Manisa kadılıklarında bulunmuştur (Zübeyiroğlu 1989: 310-311). Vefat tarihi 1166/1752'dir (İnan 2019: 10).

<sup>1</sup> Hasib'in şiirlerde vezin icabı kimi zaman Hasib (حسيب) yerinde Hâsib (حاسب) mahlasını da kullandığı görülmektedir. Kimi zaman araştırmacıları da yanıltabilen bu husus hakkında bir değerlendirme için bkz: (İnan 2019: 5).

<sup>2</sup> Tam isimlendirme şeklinde yapılan bir çalışma için bkz: (Aydiner 2003).

Kaynaklarda kabrinin Emir Buhârî Tekkesi karşısındaki Kazasker Abdurrahman Efendi'nin yaptırdığı mektebin haziresinde olduğu belirtiliyorsa da söz konusu hazire bugün yerinde mevcut değildir. Bu sebeple kabir yerini tayin ve tespit mümkün olmamaktadır.

Hasîb'in tarih ve edebiyat sahasında kaleme aldığı *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân*, *Ravzatü'l-Küberâ*, *Mecmûa-i Tevârih*, *Dergehnâme* ve *Miyâhiyye* isimli eserleri vardır. (İnan 2019: 11-15). Kendisinin Fatih Sultan Mehmed Külliyesi'nde I. Mahmud'un yaptırdığı kütüphane için söylediği tarih manzumesi de *Mecmûa-i Tevârih* adlı eserinin içerisinde yer almaktadır.

### **Mecmûa-i Tevârih ve I. Mahmud Kütüphanesi**

XVIII. asrın tanınmış vezirlerinden Hekimoğlu Ali Paşa, 1155/1742 senesinde ikinci kez sadrazamlığa getirildiğinde bu tayini tebrik niyetiyle dönem şairleri tarafından kasideler yazılmıştır. Bir müddet sonra Ali Paşa, söz konusu kasideleri toplayıp bir araya getirme işini öteden beri tanıdığı Ahmed Hasîb Efendi'ye vermiştir. Hasîb de yaklaşık bir yıllık süre zarfında manzumeleri bir araya getirmiş, böylelikle tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 3388 numarada kayıtlı olan tarih mecmuası meydana gelmiştir.

*Mecmûa-i Tevârih*'te toplam 112 manzume yer almaktadır. Bunlardan ilk 86'sının hemen hepsi Hekimoğlu Ali Paşa'nın 1742'deki sadareti ile ilgili medhiyelerdir. Geri kalan 26 şiirde ise yine merkezde Ali Paşa olmakla birlikte farklı nazım türlerinde örnekler vardır. Örneğin 97. manzume Esad Efendi'nin (ö. 1753) iftar vakti sadrazama hitaben söylediği bir iftâriyye, 99. manzume ise Pîrîzâde Osman Efendi'nin (ö. 1770) vezirden bir at istediği esbiyyedir. Söz konusu şiirler arasında Hasîb'in yeni yılın girmesi münasebetiyle veya Paşa'nın çocuklarının düğünleri vesilesiyle yazdığı şiirler de yer almaktadır (İnan 2013: 25-26). *Mecmua-i Tevârih*'in çalışmamıza konu olan sondan bir önceki manzumesi de (vr. 60a-60b) sadrazamın tayiniyle doğrudan bağlantılı olmayan manzumeler arasına girmektedir. Toplamda 52 beyitten oluşan ve kaside formunda yazılan şiir, Sultan I. Mahmud'un (1730-1754) Fatih Camisi'nin kible duvarı bitişiğine yaptırdığı kütüphane için söylenmiştir. Daha evvel burada müstakil bir kütüphane binası mevcut olmayıp kitaplar Fatih'in

yaptırdığı Sahn-ı Seman medreselerinde müteferrik vaziyette yer almaktaydı. Sonraki zamanlarda Ayasofya ve Zeyrek medreselerinden getirilen yazmalar da bu kitaplara eklenerek hepsi cami içerisindeki dolaplara yerleştirilmiştir (Erünsal: 1995: 250). Böylelikle Fatih Kitaplığı derli toplu bir görünüm kazanmıştır. Söz konusu dolapların ise mihrap yanında ve caminin muhtelif yerlerinde olduğu anlaşılmaktadır.<sup>3</sup> Bu kitaplık zaman içinde devlet adamları ve ulemanın katkılarıyla daha da büyümüştür.<sup>4</sup> Fatih'in oğlu II. Bayezid (1481-1512) devrinde yapılan bir sayımda kitap adedi 1241 olarak tespit edilmiştir (Erünsal 1996: 662). Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devrinde yapılan bir başka sayımda ise kitap sayısının 1770'e yükseldiği görülmektedir (Erünsal 1995: 250). 1742 senesinde, yani I. Mahmud'un saltanatı zamanında yapılan sayım envanterine göre ise cami içindeki kitapların sayısı 1656'dır (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar 244: 32b).<sup>5</sup>

Sultan I. Mahmud 1730'da tahta geçtikten sonra siyasi istikrarı temin etmeye çalışmış, ilerleyen yıllarda ise ciddi ilmî ve kültürel atılımlar gerçekleştirmiştir. Bunlardan en önemlileri başta Ayasofya olmak üzere Galata Sarayı, Fatih ve Süleymaniye camilerinde kütüphaneler kurması ve buralara vakıf gelirleri tayin etmesidir (Özcan 2003: 352). Adı geçen kütüphanelere çok sayıda kitap bağışı yaptığı da görülmektedir. Billhassa bugün Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi bünyesinde yer alan Ayasofya ve Fatih koleksiyonlarında padişahın vakıf mührüyle kayıt altına alınmış çok sayıda esere tesadüf edilmektedir. Kütüphaneler arasında Ayasofya ile Fatih kitaplıklarının ayrı bir yeri vardır. Padişah özellikle Topkapı Sarayı'ndan çıkarttığı birtakım kitapları söz konusu iki

<sup>3</sup> Süheyl Ünver kitapların cami içinde daha kolay bulunabilmesi için üzerlerinde "mihrap hizasında olan dolabın ortasında" veya "şarkta aşağıdan ikinci gözün sağındadır" gibi notlar yazdığını belirtmektedir (Ünver 1946: 53).

<sup>4</sup> Örneğin Kanuni devri müderrislerinden Kâsım b. Hâbil 65 adet kitabını Fatih Kütüphanesi'ne vakfetmiştir (Erünsal 1988: 48).

<sup>5</sup> Defterin 1b yüzünde yazdığına göre söz konusu kitap sayımı 1 Receb 1155/1 Eylül 1742'de yapılmıştır. Kuruluşundan itibaren Fatih Camisi avlusunun asırlarca sürecek olan bir kültürel hareketliliğe şahit olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen külliyedeki Sahn-ı Semân talebelerinin de ihtiyacını karşılamak üzere avluda ve civarda sahafların varlığı dikkat çekmekte ve kimi zaman kitap mezatlarının burada yapıldığı görülmektedir (Erünsal 2014: 403).

kütüphaneye vakfetmiştir. Zaman içinde de bu kütüphaneler birçok meşhur âlimin bizzat kendi elleriyle yazdıkları kitaplar ile Selçuklu ve Osmanlı tezhip sanatının nadide örneklerini barındıran müstesna yerler hâline dönüşmüştür (Ünver 1946: 60).

I. Mahmud'un 1155/1742 senesinde inşa ettirdiği kütüphane bugün de mevcut olup Fatih Külliyesi'ndeki caminin mihrap bitişiğinde yer almaktadır.<sup>6</sup> O dönemde yapılmış sayım defterlerindeki bilgiye göre bina için buranın seçilme sebebi olarak külliyenin büyük âlimlerin toplanma yeri ve yüksek ilimlerin kaynağı oluşu gösterilir (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 241-242, 1b). Bu noktada tartışmaya açılması gereken husus ise kütüphanenin açılış tarihidir. Genel bir kabul olarak kütüphanenin açılış zamanı olarak 6 Rebîulevvel 1155 (31 Mayıs 1742) verilmektedir. Bu açık tarihin ilk olarak İsmail E. Erünsal tarafından belirtildiği, daha sonra da gerek kendisi tarafından gerekse başka araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda tekrar edildiği görülmektedir.<sup>7</sup> Türk kütüphanecilik tarihi için kıymetli çalışmalar ortaya koyan Erünsal'ın söz konusu gün ve ayı *İzzî Tarihi*'den aldığı da anlaşılmaktadır.<sup>8</sup> Halbuki İzzî Süleyman Efendi'nin eseri 1157-1165 (1744-1752) yılları arasını kapsamaktadır. I. Mahmud'un yaptırdığı kütüphane binasının kuruluşu için kabul edilen tarih ise 1155/1742 senesidir. (Binanın kitabesindeki Arapça şiir de 1155 hicri senesini vermektedir). *İzzî Tarihi* incelendiğinde söz konusu merasimin 26 Rebiulevvel 1155'te değil; 26 Rebiulevvel 1163'te (5 Mart 1750) gerçekleştiği açık bir şekilde görülecektir.<sup>9</sup> Yani padişahın da katılımıyla gerçekleştirilen merasim 1742'de değil, 1750'de vuku bulmuştur.

<sup>6</sup> 20 Receb 1115/20 Eylül 1742 tarihli bir arşiv vesikası kütüphane için yapılan masrafları ayrıntılı olarak vermektedir. Buradaki kayda göre kütüphane için harcanan toplam para 1.795.155 kuruştur (TS.MA.d 3118).

<sup>7</sup> (Erünsal 1995: 250); (Erünsal 1998: 93); (Erünsal 2008: 221); (Aynur 2014: 698).

<sup>8</sup> "Açılış merasiminde bulunan Vak'anüvis İzzî, 26 Rebiü'l-evvel 1155/Mayıs 1742 tarihinde büyük bir merasimle açılan kütüphanenin 'ol semtin talebe-i 'ulûmunu dahi mesrûr u ihyâ buyurduğunu' nakleder" (Erünsal 2008: 221).

<sup>9</sup> Gerek matbu nüshada gerekse de Ziya Yılmaz'ın yazmaları mukayese etmek suretiyle hazırladığı neşirde tarih 26 Rebiulevvel 1163'tür (Yılmaz 2019: 742).

I. Mahmud'un yaptırdığı bu kütüphane binası hakkında belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da yapının açılışı hakkında farklı haber ve tarihlerin mevcut oluşudur. Bu görüşü destekleyen en önemli delil, dönem şairlerinin şiirlerinde verdikleri farklı tarihlerdir. Bu tutarsızlık araştırmacıları da şüpheye düşürmüştür. Hatice Aynur, Sultan I. Mahmud devri kütüphaneleri için yazılan tarih manzumelerini bir araya getirdiği makalesinde de aynı tutarsızlığı farketmiş ve haklı olarak şüphelerini dile getirmiştir.<sup>10</sup> Örneğin Vâsık (ö. 1750-51?) adlı şairin manzumesinde kütüphanenin bitiş tarihi 1154'e tekabül etmektedir. (Aynur 2014: 722). Halbuki yukarıda da geçtiği üzere ve Arapça kitabeden de anlaşıldığı şekliyle kütüphanenin bitiş senesi 1155 (1742) olarak kabul edilmektedir. Bu noktada arşivde tespit ettiğimiz 1154 tarihli bir vesika önemlidir. 29 Şevval 1154/7 Ocak 1742 tarihli belge hatt-ı hümayundur ve kütüphaneye tayin edilen görevlilerin (hademenin) padişah tarafından onaylandığını göstermektedir.<sup>11</sup> Bu belgede geçen "*Ebü'l-Feth Câmi'-i şerîfi civârî ittisâlinde vâki' hasbeten li-vechillâhi te'âlâ binâ ve inşâsına muvaffak oldukları kütübhâne-i hümayûn*" ibaresinden kütüphanenin henüz 1154 senesinde tamamlandığı net bir şekilde anlaşılmaktadır. Gerçekleştirilen tayinler, sene sonuna doğru hazırlanan söz konusu vesikada I. Mahmud tarafından "...*izn-i hümayûnum olmuştur*" ifadesiyle ve el yazısıyla tasdik olunmuştur.<sup>12</sup> Yani Vâsık'ın 1154'ü vererek söylediği tarih aslında hatalı değildir ve kütüphanenin tamamlanış senesini vermektedir.

Diğer taraftan Ni'met (ö. 1771-1773?) adlı şair ise yazdığı manzumede kütüphane tarihi için 1155'i tercih etmiştir. Bunun gibi Hasîb de ele aldığımız manzumesinde ta'miyeli tarih söylemiş; son mısranın ebced toplamı 1154 çıkarken, ilk mısradaki "geldi bir" ifadesi ile 1154'e 1

<sup>10</sup> Aynur, kütüphane kitabesi olan Arapça şiirle birlikte o dönemde I. Mahmud Kütüphanesi için söylenmiş beş adet şiir tespit etmiştir (Aynur 2014, 20). Çalışmamızda ele aldığımız Hasîb'in manzumesi söz konusu makalede yer almadığından kütüphaneye düşürülen tarih sayısı böylelikle altına yükselmektedir.

<sup>11</sup> BOA, HAT. 1448/51.

<sup>12</sup> Kütüphaneye tayin edilenler arasında altı adet hâfız-ı kütüb olması dikkat çekicidir. Hâfız-ı kütüb-i evvel sıfatıyla eski vazifesine devam eden Hacı Hüseyin Efendi günlük 31 kuruş yevmiye almaktadır. Diğer hâfız-ı kütüblerin yevmiyesi 20 kuruştur. Bunlar dışında kapıcılık, muhafızlık, ferrâş ve onarım işleriyle uğraşan altı kişi daha vardır. Bir adet kâtib-i kütüb ile beraber toplam çalışan sayısı 13'tür (BOA, HAT. 1448/51).

eklenmesi gerektiğini hatırlatarak kütüphanenin kuruluş senesi olarak 1155'e işaret etmiştir.

*Hasib geldi bir ehl-i nazar didi târih*

*Güzel yapıldı bu beytü'l-kitâb-ı sulţânî* [Sene: 1155]

Mecmuadaki kaside Hasib'in bizzat kendi yazısıdır ve sonuna rakamla 1155'i de ilave etmiştir.



Aynı dönem şairlerinden Şehrî'nin (ö. 1757?) kütüphane açılışı için söylediği 1163 tarihli manzumesine de değinmek gerekir. Kütüphane için 1154 ve 1155 tarihleri mevcut iken birden 1163/1750 gibi bir tarihin nasıl ortaya çıktığı haklı olarak tartışılmalıdır.<sup>13</sup> Evveleminde bu tarihin de yanlış olmadığı söylenebilir. Zira yukarıda değinilmiş olan, Vak'anüvis İzzî'nin eserinde anlatmış olduğu, bizzat kendisi ile<sup>14</sup> padişahın da katıldığı merasim işte budur. Sadrazam, şeyhülislam, kazaskerler, yeniçeri ağası, kaptan-ı deryâ, defterdâr ve devir ulemasının da iştirakiyle 26 Rebîulevvel 1163/5 Mart 1750 tarihinde gerçekleşen büyük törene kütüphane binasında toplanarak başlanmıştır. Daha sonra padişahın da katılmasıyla cami içerisindeki şebekeli ders odasına geçilmiş ve hep birlikte öğle namazı kılınmıştır. Öteden beri camide süregelen *Buhârî-i Şerîf* okumalarının son cüzleri bugüne denk getirildiği için kitabın hatmi ve duası da cemaatle yapılmış ve merasim sonunda emeği geçenlere kürkler giydirilerek ihsanlarda bulunulmuştur. Câmide toplanan muhtaçlar da bu ihsandan nasibini almıştır (Yılmaz 2019: 742-744). Yani 1163/1750 senesinde kütüphane ve camide yapılan bu merasim Şehrî tarafından kütüphanenin açılışı kabul edilmiş ve bundan dolayı tarih

<sup>13</sup> Aynur, makalesinde Şehrî'nin manzumesi için şu ifadeleri kullanır: "Şimdilik Şehrî'nin sekiz sene sonra bu şiiri neden yazdığı veya kütüphane yapıldığı tarihte yazdıysa şairlik ve ebced açısından kusur kabul edilen bir şiiri nasıl dolaşıma koyduğu anlayamadı." (Aynur 2004: 721).

<sup>14</sup> "Nâmıku'l-hurûf dâileri hidmet-i teşrîfât ile cem'iyet-i mezbûrede hâzır olmak hasebiyle..." (Yılmaz 2019: 743).

manzumesinde 1163 senesi gösterilmiştir.<sup>15</sup> Manzumenin yer aldığı *Mecmûa-i Tevârîh* ve yazılma sebebi olan kütüphaneye dair temel ve mühim bilgiler bunlardır.

### Manzumenin İncelenmesi

Hasîb'in I. Mahmud Kütüphanesi için kaleme aldığı kaside toplamda 52 beyit olup aruzun mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilün kalıbıyla yazılmıştır. Şair, manzumenin yazılış sebebine de muvafık olarak beyitlerde kitap ve müellif isimleri ile bazı ıstılahî ifadelerle atıf yaptığı kelimeler kullanmış, bunların üzerini kırmızı mürekkeple (sürh) çizerek de okuyucuların dikkatine sunmuştur. Genel olarak padişahın ve devrin sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa'nın övgüsünün ön plana çıktığı şiirde bilhassa tevriye, ihâm, mübâlağa, teşbih, telmih gibi sanatlar kullanılmış ve beyitler kelime oyunları yapılarak örülmüştür. Hasîb'in bu şekilde edebî boyutuna da dikkat ederek söz oyunları ile kaleme aldığı başka manzumeleri de vardır. Örneğin *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân* adlı tarih eserinde bir hadiseyi anlatırken Acem ve İsfahan ismi geçtikten sonra devam eden beyitlerde rast, nişabur, ırak, nihâvend, kürdî, hicâzî ve uşşak gibi mûsikî makamlarıyla kelime oyunları yapmıştır (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi 596: 332a-332b).

İnceleme sırasında manzumede geçen eser ve müellif isimleriyle neyin ve kimin kastedildiğine dair etraflı bir araştırma yapılmış ve bazı tahminler ileri sürülerek şairin kastettiği ifadeye en yakın olan bulunmaya çalışılmıştır. Kullanılan kelimelerin işaret ettiği eser

<sup>15</sup> Kütüphane inşa edildikten 24 sene sonra 1179/1766'da İstanbul'da şiddetli bir deprem olmuş ve Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı caminin ana kubbesi çökerek duvarlar da büyük hasar görmüştür. Cami III. Mustafa (1757-1774) zamanında en baştan inşa edilmiş ve 1771'de ibadete açılmıştır (Eyice 1995: 245). Bu depremde kütüphanenin âkıbeti net olarak bilinmemektedir. Fakat XVIII. asra ait bir buyruldu mecmuası I. Mahmud'un yaptırdığı kütüphanenin kemerlerinin zarar gördüğünü ve kubbelerinin de yıkılmaya yakın (müşrif-i karîn-i inhidâm) olduğunu söylemektedir. Başta Rumeli kazaskeri olmak üzere gerekli kişilere gönderilen bu buyrudduda kütüphane içindeki 3600 kitabın güvenilir ve korunaklı bir medrese odasına taşınması emredilmekte ve yapının "binâ ve tamir olunmasının" beklenmesi istenmektedir (Önal 2006: 140). Buyruddadaki ifadelerden kütüphanenin ciddi bir yenilenmeden geçtiği anlaşılmaktadır.



isimlerinden XVIII. asırda müderrislik ve kadılık yapan bir ilim adamının sahip olduğu kitap birikimine dair bazı ipuçları yakalamak da mümkün olmaktadır.

Aşağıda ilk beyitten başlamak üzere Hasîb'in işaretlediği kelimeler ayrı ayrı madde başı olarak belirtilip açıklanmıştır. Maddelerde yer alan (B.N) kısaltması kelimenin geçtiği beyit numarasını ifade etmektedir.

• **Havâşî** (B.N: 1)<sup>16</sup>

"Havâşî", terim olarak "sayfa boşluklarına ilave edilen açıklayıcı bilgileri içeren not" (Topuzoğlu 1997: 419) anlamına gelen "hâşiye" kelimesinin çoğuludur. "Havâşî"nin "bir kimsenin maiyyetinde bulunanlar" anlamı da vardır. I. Mahmud'un övgüsünde onun Hakk'ın gölgesi olduğu ifade edilirken kullanılmış olup beyitte bu ikinci anlam öne çıkmaktadır. Eser atfı yönünden değerlendirildiğinde ise Hasîb bu kelime ile Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) Arap gramerine dair kaleme aldığı *el-Mufassal* üzerine kendisi tarafından yazılan hâşiyelerden oluşan *Havâşî'l-Mufassal'a* (Benli 2005: 368); yahut Seyyid Şerif Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *Havâşî's-Seyyid* olarak da anılan *Hâşiye ale'l-Mutavvel'*ine atfı yapmış olabilir (Gümüüş 1993).

• **Adliyye** (B.N: 2, 7)

İkinci beyitte kullanılan şekliyle "adliyye"; "adaletle ilgili, adaletle ait" anlamındadır. Yedinci beyitte ise "hakkaniyet, adalet, doğruluk" manasındaki "adl" olarak yer almaktadır. Her iki beyitte de I. Mahmud'un adaletini vurgulamak için kullanılmıştır. Eser atfı açısından değerlendirildiğinde ise bilhassa ikinci beyit için karşımıza Kanuni Sultan Süleyman devri âlimlerinden Resûl b. Salih'in (ö. 978/1570) *Fetâva'l-Adliyye'si* çıkmaktadır. Saruhan vilayetinde kadılık yapmış olan Resûl b. Sâlih, padişahın "Hanefi mezhebinden fetvâlarda kullanılacak kavillerin toplanması" emrine uyarak bu eseri hazırladığını söylemektedir (Furat 2013: 144). Muteber fıkıh kitaplarından muhtar görüşleri topladığını belirten müellif, şer'î rivayetlerin en sahihlerini içermesi bakımından eserine "Adliyye" adını vermiştir (Özen 2005: 356). Eser bazı kütüphane kayıtlarında *Fetâvâ-yı Adliyye* şeklinde de görülmektedir (Kütahya Vahid

<sup>16</sup> İşaretli kelimelerin yer aldığı beyti ifade etmektedir. Açıklamalar boyunca "beyit numarası" B.N şeklinde kısaltılacaktır.

Paşa Yazma Eser Ktp 220). Fetâvâ mecmuaları Osmanlı kadılarının sık sık müracaat ettikleri eserlerden olduğundan (Özen 2005: 356), Hasîb tarafından bu eserin de mütalaa edilmiş olduğu düşünülebilir. Yedinci beyitte geçen “adl” kelimesi ise Resûl b. Salih’in eseriyle bağdaştırılabileceği gibi bunu ıstılahî bir tabir olarak da almak mümkündür. Zira söz konusu kelime; kelim, hadis, fıkıh ve tasavvuf alanlarında özel anlamlar taşımaktadır (Topaloğlu vd. 1988: 388).

• **Hulâsa** (B.N: 2, 51)

Hulâsa, “bir şeyin özü; bir eserin, bahsin özünü ifade eden kısaltılmış şekli; sözün kısası” anlamlarındadır. “Bir eserin özünü ifade eden kısaltılmış şekli” manasındaki ıstılahî kullanım için “muhtasar” da kullanılır (Durmuş 2006: 57). Manzumenin ikinci beytinde “Osmanlı padişah zümresinin özü” (hulâsa-i tabakât-ı mülûk-i Osmânî) mısraında I. Mahmud’u övmek için; 51. beyitte ise sözü kısaltmak/kısa tutmak anlamıyla yer almaktadır.<sup>17</sup> Eser atfı yönünden değerlendirildiğinde kelimenin işaretlenmiş olarak bulunduğu ikinci beyitteki tamlamanın “hulâsa-i tabakât” kısmı dikkati çekmektedir. Hasîb’in bu kullanımla Muhibbî’nin (ö. 1111/1699) *Hulâsatü’l-Eser* adlı tabakat kitabına atfı yapmış olması muhtemeldir. Söz konusu eser, XVII. asırda İslam dünyasında yaşamış ünlü kişilerin biyografilerini içermektedir (el-Muhibbî 1284).

• **Tabakât** (B.N: 2)

“Tabakât”; “kat, katman; sınıf, zümre” anlamlarındaki “tabaka”nın çoğuludur. Manzumenin ikinci beytinde, yukarıda “hulâsa” maddesinde belirtilmiş olan tamlamada kullanılmıştır. Söz konusu kelime, İslam te’lif geleneğinde çeşitli sahalardaki tanınmış kişilerin biyografilerinin toplandığı kitapların türünü de ifade eder. Bu eserler umumiyetle sahâbe, tâbiîn, ulemâ, şairler, sanatkârlar, sûfiler ve ayırıcı vasıfları bulunan kişiler için kaleme alınmışlardır (Durmuş vd 2010: 288-290). Örneğin “tabakât” dendiği zaman akla ilk gelen eserlerden olan İbn Sa’d’ın (ö.

<sup>17</sup> Hasîb 51. beyitteki kelimeyi esasen çizmemiştir; fakat ikinci beyitte işaretlenmiş olan sözcüğü unutmış olabileceği düşünülerek değinilmesi tercih edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu durumun, ilgili beyitteki kullanımda şairin kelimenin temel anlamı dışında başka kastının bulunmaması sebebiyle bilinçli bir tercih olması da mümkündür.

230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sında sahabe, tabiîn ve tebe-i tâbi'înin biyografileri yer almaktadır. Ayrıca yukarıda da işaret edildiği üzere fakîhlerin toplandığı tabakâtü'l-fukahâ, tefsir âlimlerinin toplandığı tabakâtü'l-müfessirîn, şairlerin yer aldığı tabakâtü's-şu'arâ gibi çeşitli eserler de mevcuttur. Hatta bir biyografi eseri olmasa da tarih sahasına ait olup bu isimle anılan Celalzâde Mustafa Çelebi'nin (ö. 975/1567) Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devrini anlattığı *Tabakâtü'l-Memâlik*'i de bilinmektedir (Demirtaş 2009). Çok geniş bir çerçeveye sahip olmasından dolayı Hasîb'in bu ifadeyle müstakil bir eserden ziyade genel bir te'lif sahasını kastetmiş olabileceğini düşünmek daha makul görünmektedir.

• **Tuhfetü'l-Mülûk** (B.N: 3)

"Hükümdarlara hediye" anlamındaki "tuhfetü'l-mülûk" tamlaması, yine padişahın övgüsünde onun temiz varlığının cihan meliklerine armağan olduğunu ifade için kullanılmıştır. Eser atfı yönünden değerlendirildiğinde literatürde bu isimle yazılmış çok sayıda eser bulunmakla birlikte<sup>18</sup> Hasîb'in daha çok medresede okunan/okutulan eserleri tercih ettiği dikkate alındığı vakit Ömer Neseffî'nin (ö. 537/1142) ve Muhammed b. Ebû Bekir Râzî'nin (ö. 666/1268'den sonra) aynı isimle kaleme aldıkları *Tuhfetü'l-Mülûk* adlı ilmihal kitapları öne çıkmaktadır.<sup>19</sup>

• **İsfahânî** (B.N: 3)

İran'ın en önemli şehirlerinden olan İsfahan, Divan şiirinde tevriye ve teşbih sanatlarıyla birkaç özelliği yönüyle kullanılmıştır. Bunlardan biri de göze şifa ve cemel vermesiyle ünlü sürmesidir.<sup>20</sup> Hasîb de I. Mahmud'u överken onun eşiğinin tozunu İsfahan sürmesine benzetmiştir. Diğer taraftan bu şehre mensubiyeti sebebiyle "İsfahânî" nisbetiyle anılan çok sayıda âlim mevcuttur. Manzumede tevriye ile de bu âlimlerden birine işaret edildiği anlaşılmaktadır. Bu hususta akla gelen başlıca isimler ise *el-Müfredât* adlı Kur'ân-ı Kerîm lügatiyle tanınan Râgîb

<sup>18</sup> Siyasetname/nasihatname tarzı eserlerin bir listesi için bkz. (Çolak 2003: 339-378).

<sup>19</sup> Râzî'nin eseri bazı katalog kayıtlarında *Tuhfetü'l-Mülûk fi'l-Fürû'* olarak da geçmektedir. Bkz. Süleymaniye Ktp., Fatih no. 1509.; Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa no. 213.

<sup>20</sup> Şehrin Divan şiirindeki kullanımına dair diğer özellikleri hakkında bilgi için bkz. (Onay 2009: 243; Pala 2008: 222-223; Yeniterzi 2010: 316-317).

el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın başları) ve *Hilyetü'l-Evliyâ* müellifi Ebû Nuaym el-İsfahânî'dir (ö. 430/1038).

• **Sirâc** (B.N: 4)

“Sirâc”, “kandil, ışık” anlamında olup padişah övülürken “sirâc-ı millet” (ümmetin ışığı) tamlamasında kullanılmıştır. Diğer taraftan tevriye yönüyle de Hasîb'in İslam hukukunda meşhur iki “Sirâc”dan birini veya her ikisini kastetmiş olması mümkündür. Bunlardan ilki, içerisinde Hanefî fıkına dair fetvaların toplandığı ve yazma eser kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunan Kâriülhidâye Ebû Hafs Sirâceddin'in (ö. 829/1426) *el-Fetâva's-Sirâciyye*'sidir (Kâriülhidâye 1426/1999). Diğeri ise yine Hanefî fıkının ferâiz (miras hukuku) ilmine dair Muhammed es-Secâvendî (ö. 596/1200'den sonra) tarafından kaleme alınan *el-Ferâizü's-Sirâciyye* adlı eserdir. Bu esere çok sayıda şerh ve hâşiye yazılmıştır. En meşhurlarından biri Osmanlı medreselerinde de okutulan Seyyid Şerif Cürçânî'nin *Şerhu'l-Ferâizi's-Sirâciyye*'sidir (Koca 1995: 367).

• **Misbâh** (B.N: 4)

Hasîb, yine “kandil, meşale” gibi ışık veren aletleri ifade eden “misbâh”ı da yukarıdaki sözcükle aynı beyitte, padişahın takvâ ışığı/takvâyı apaçık gösteren bir zat olduğunu belirtmek için “misbâh u menhec-i takvâ” ifadesinde kullanmıştır. Şairin tevriye ile işareti yönünden değerlendirildiğinde ise Arap dili ve edebiyatı âlimi Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) nahiv ilmine dair kaleme aldığı *el-Misbâh*'ına atıf yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Mutarrizî eserinin başında bu kitabı oğlu Cemâleddin Ali'ye Arap dilini öğretmek niyetiyle kaleme aldığını belirtmektedir. Büyük rağbet gören *el-Misbâh*'a bazıları manzum olan elli civarı kadar şerh ve hâşiye yazılmıştır (Çöğenli 2006: 375).

• **Menhec** (B.N: 4)

“Geniş, işlek ve açık yol” anlamındaki “menhec”, “misbâh” maddesinde de belirtildiği üzere sultanın takvâsını vurgulamak için kullanılmıştır. Atıf yönünden değerlendirildiğinde ise “Menhec” ismiyle bilinen eserlerin en meşhurlarından biri olan *Menhecü's-Sâlik* öne çıkmaktadır. Bu eser Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) İbn Mâlik et-Tâî'nin (ö. 672/1274) Arap gramerine dair kaleme aldığı *el-Elfiyye*'ye yazdığı şerhtir. Endelüsî, şerhinde İbn Mâlik'in birçok görüşüne de

eleştiri getirmektedir. Diğer taraftan beyitteki “menhec”i bir eser olarak değil de usûl-i fıkhîta hükümlerin çıkarılması için izlenecek metod olarak yorumlamak da mümkündür (Köksal-Dönmez 2012: 201).

• **Hüsâm** (B.N: 4)

Şiirde padişahı övmek için kullanılan hüsâm, “keskin kılıç” manasına gelmektedir. Hasîb’in tevriye ile işareti yönünden değerlendirildiğinde XIII. asır âlimlerinden Hüsâmeddin el-Ahsîkesî’nin (ö. 644/1246-47) Hanefî fıkhî usûlüne dair kaleme aldığı *el-Müntehab fî Usûli’l-Mezheb* (el-Ahsîkesî 2005), adlı eserine atıf yapılmış olması muhtemeldir. Zira bu eser, yazarına nisbetle *el-Müntehabü’l-Hüsâmî* şeklinde şöhret bulmuştur (Uzunpostalcı 1989: 181). Ayrıca Hüsâmeddin Hasan el-Kâtî’nin (ö. 760/1359) de kendi ismiyle anılan bir İsâgûcî şerhi mevcuttur (Kepekci 2014: 3).

• **Fütûhât** (B.N: 4, 47)

“Fetihler” anlamındaki “fütûhât” 4. beyitte “hüsâm”a bağlı bir tamlama oluşturarak sultanı övmek için; 47. beyitte ise Hekimoğlu Ali Paşa’nın övgüsünde “kutb”un “manevî feyizler yoluyla Hakk’ın sırlarına erişmesi” olarak tasavvufî anlamıyla kullanılmıştır. Aynı zamanda tevriye yoluyla da literatürde fütûhât dendiğinde akla gelen ilk eser olan İbnü’l-Arabî’nin (ö. 638/1240) *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’sine atıf yapıldığı anlaşılmaktadır. Eserin tam ismi *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye fî Ma’rifeti’l-Esrâri’l-Mâlikiyye ve’l-Memlûkiyye*’dir. İbnü’l-Arabî eserine bu ismi koyma sebebini *Fütûhât-ı Mekkiyye*’de yazdıklarının Kâbe’yi tavafı sırasında ya da Harem sınırlarında Rabbini tefekkür ettiği vakitlerde Allah’ın kendisine açtığı hakikatler olmalarıyla açıklamıştır. (İbn Arabî 2007: I/36) Eser, Hasîb’in kullandığı şekliyle *Fütûhât* olarak da bilinir.

• **Atâ** (B.N. 5)

“Atâ”, “bağış, ihsan” anlamındadır. Şair, kelimeyi “ihsanlar, hediyeler” anlamındaki “atâyâ” olarak kullanıp bununla padişahın lütuflarını ifade ederken “atâ” kısmının üzerini çizerek kastettiği diğer anlama da işaret etmiştir. Bu noktada Hasîb’in “atâ” ile kasdı İbn Atâullah el-İskenderî’nin (ö. 709/1309) kendisi olabileceği gibi, onun meşhur *el-Hikemü’l-Atâiyye* adlı eseri de olabilir (İbn Atâullah 2008).

• **Mecmau'l-Bahreyn** (B.N: 5)

Hasîb, Kehf Sûresi'nin 60. âyetinde "İki denizin birleştiği yer" anlamında geçen "mecmau'l-bahreyn"i sultanın ihsanlarının çokluğunu belirtmek için kullanmıştır. Sözü edilen ifade literatürde bazı eserlere isim ve alem olmuştur. Şairin bu eserler arasından bilhassa Hanefî fakîhi Muzafferüddin İbn Sââtî'nin (ö. 694/1295) Hanefî mezhebinin "mütûn-ı erbaa"<sup>21</sup>; yani dört temel kitabından biri olarak bilinen *Mecmau'l-Bahreyn*'ine atıf yapmış olması muhtemeldir (İbnü's-Sââtî 2005). Ayrıca dil âlimi Radyyyüddin es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252), Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *es-Sihâh* adlı lügatini tamamlayıcı mahiyette hazırladığı çalışmalarını da kapsayan *Mecmau'l-Bahreyn ve Matlau'l-Neyyireyn* adlı büyük sözlüğü de (Görmez 2008: 488) diğer bir ihtimal olarak düşünülebilir.

• **Minah** (B.N: 5)

"Minah", "lütuf" anlamındaki "minha"nın çoğuludur. "Deniz" ve "okyanus" manasındaki "bahr(eyn)" ve "muhi't" kelimelerini de içeren beyitte, padişahın özellikleri sıralanırken kullanılan "derûn-ı pür-minahu" (bâtını ihsanlarla dolu) tamlamasında yer almaktadır. Hasîb'in tevriye ile işaret etmesi yönünden değerlendirildiğinde ise Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1607) Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-Ekber* adlı eserinin şerhi olan *Minahu'r-Ravzî'l-Ezher fî Şerhi'l-Fıkhî'l-Ekber*'i ve aynı müellifin kıraat ve hadis âlimi İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'sinin şerhi olan *el-Minahu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*'si (Özel 1989: 404) öne çıkmaktadır.<sup>22</sup>

<sup>21</sup> Mütûn-i erba'a tabiri fıkıh literatürde Mevsilî'nin *el-Muhtâr*'ı, Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin *Kenzü'd-Dekâ'ik*'ı, Tâcüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-Rivâye*'si ve İbnü's-Sââtî'nin *Mecmau'l-Bahreyn*'i için kullanılan ıstılahî bir tabirdir. Bkz. (Orazov 2018: 114).

<sup>22</sup> Cengiz Kallek, Tâceddin İbn Arabşâh'ın (ö. 901/1496) kaynaklarda zikredildiğini belirttiği eserleri arasında "*Minahu'l-Muazzama fî-Nazmi'l-Mesâilü'l-Mukaddime*" isimli bir eseri de kaydetmiştir. Bkz. (Kallek 1999: 316). Fakat söz konusu eserin ismi dışında bir bilgiye ulaşılamamıştır. İbn Seyyidünnâs'ın (ö. 734/1334) da sahabenin Hz. Peygamber için yazdıkları şiirleri içeren *Minahu'l-Midah* adlı bir eseri vardır (Kandemir 1999: 318). Fakat bu esere işaret edilmiş olması düşük bir ihtimaldir. Ayrıca yine DİA'da, mahiyetine dair bir bilgi verilmeden yalnızca isminin belirtilmesi şeklinde Zeynüddin İbnü'l-Verdî'nin (ö. 749/1349) de *el-Minah* adlı bir eseri olduğu kaydedilmiştir (Ergin; Durmuş 2000: 240).

• **Muhît-i Burhânî** (B.N: 5)

“Delil, kanıt okyanusu” anlamındaki tamlama; yukarıda açıklanan manayla birlikte sultanın “ihsanlar dolu içi”nin, lütuflarının enginliğine “delil okyanusu” olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Hasîb’in işaret ettiği kaynağın ise XIII. asır âlimlerinden ve Hanefî fıkının önemli isimlerinden Burhâneddin el-Buhârî’nin (ö. 616/1219) İslam hukuku sahasında kaleme aldığı *Muhîtü’l-Burhân* (el-Buhârî 2003) olduğu anlaşılmaktadır.

• **Avârif** (B.N: 6)

“İyilikler, ihsanlar” anlamındaki kelime, “ihsan sahibi “ anlamına gelen “avârif-semîr” olarak yine padişahın övgüsünde uzun bir tamlama içinde kullanılmıştır. “Avârif”le işaret edilen eserin ise Şehâbeddin es-Sühreverdî’nin (ö. 632/1234) tasavvufun esasları üzerine kaleme aldığı *Avârifü’l-Ma’ârif*’i olması kuvvetle muhtemeldir (Sühreverdî 1993).

• **Makâsîd** (B.N: 7)

“Amaç, gaye, niyet” anlamındaki “maksad”ın çoğulu olan kelime, “makâsîd-ı dil-i pâki” (temiz gönlünün maksatları) tamlamasında padişaha atfen kullanılmıştır. Hasîb’in işaret ettiği kaynağın ise XIV. asrın tanınmış âlimlerinden Sa’deddin et-Teftâzânî’nin (ö. 792/1390) kelâm ilmine dair kaleme aldığı *el-Makâsîd* (et-Teftâzânî 2020) olması güçlü bir ihtimaldir. Bununla birlikte Şemseddin es-Şehâvî’nin (ö. 902/1497) *el-Makâsîdu’l-Hasene* (Yavuz 1993) adlı hadis kaynağını kastetmiş olması da mümkündür.

• **Hayriyye** (B.N: 7)

“Hayır, hayırla ilgili” anlamındaki kelime, “umûr-ı hayriyye” (hayır işleri) tamlamasında kullanılmış olup yukarıda bahsedilen “maksatlar”ın açıklaması mahiyetindedir. Hasîb’in söz konusu kelime ile atf yaptığı kaynağın ise Hanefî fakîhi Hayreddin er-Remlî’nin (ö. 1081/1671) kendi verdiği 2161 adet fetvayı bir araya getirdiği *el-Fetâva’l-Hayriyye* adıyla tanınmış eseri olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı kadılarının da müracaat kaynaklarından olan eserde manzum sual ve cevaplar da yer almaktadır (Kallek 1995: 443-444).

• **Mişkât** (B.N: 7)

Beytin ikinci mısrasında “kandil” anlamıyla yer alan “mişkât”, padişahın vasıfları anlatılırken “mişkât-ı adli” (adalet kandili) tamlamasında kullanılmıştır. Mısrada sultanın, adaleti ile dünyayı aydınlattığı ifade edilmiştir. İşaret edilen kaynak yönünden değerlendirildiğinde ise Hatîb et-Tebrîzî’nin (ö. 741/1340), Ferrâ el-Begavî’nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhü’s-Sünne*’sine 1511 hadis daha ekleyerek (Demirci 2014: 106) *Miškâtü’l-Mesâbîh* adını verdiği, Osmanlı sahasında çokça istinsah edilmiş olan eseri öne çıkmaktadır.

• **Mevâhib** (B.N: 8)

“Bağış, ihsan” anlamındaki “mevhibe”nin çoğuludur. Beyitte kullanıldığı temel anlam da aşağıdaki maddede bilgi verildiği üzere budur. Hasîb’in işaret ettiği kaynağın ise Kastallânî nisbesiyle meşhur Ahmed b. Muhammed’in (ö. 923/1517) siyer hakkında kaleme aldığı *Mevâhibü’l-Ledünniyye*’si olması kuvvetle muhtemeldir. Bu eser Osmanlı sahasında da epey rağbet görmüş, bilhassa Bâkî’nin (ö. 1008/1600) Sokollu Mehmed Paşa’nın (ö. 987/1579) teşvikiyle yaptığı tercümesinden sonra siyer ve hasâis-i Nebevî hakkındaki temel kitapların başında gelmiştir (Tergip 2010).

• **İhyâ** (B.N: 8)

“Diriltme, canlandırma” anlamındaki kelime, padişahın ihsanlarının âleme hayat verdiğinin ifade edildiği mısrada “mevâhib”le birlikte manayı tamamlamaktadır. Hasîb’in bu kelime ile Osmanlı devrinde de çeşitli tercümeleri bulunan, İmam Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) Arapça olarak kaleme aldığı *İhyâü Ulûmi’l-Dîn*’e de atıf yaptığı anlaşılmaktadır.

• **Fusûs** (B.N: 8)

“Özler, hakikatler” anlamındaki kelime, aşağıda değinilecek olan “nusûs”u da içeren “fusûs-ı cûd-ı nusûsı” (şüphesiz ve apaçık olan cömertliğinin özleri) tamlamasıyla görülmektedir. Daha önce 4. beyit kısmında İbnü’l-Arabî’nin *Fütûhâtü’l-Mekkiyye* adlı eserini “Fütûhât” olarak zikretmiş olan Hasîb, bu beyitte de aynı yazarın tasavvufî fikirlerini muhtasar olarak anlattığı *Fusûsü’l-Hikem*’ine atıf yapmıştır. *Fusûsü’l-Hikem* Anadolu sahasında çok rağbet görmüş, Yazıcızâde



kardeşlerden Ahmed Avni Konuk'a kadar çok sayıda kişi tarafından şerh edilmiştir (Konuk 2017).

• **Nusûs** (B.N: 8)

"Nass"ın çoğulu olup "şüphesiz doğru, açık ve kesin hükümler" anlamına gelen "nusûs", beytin ikinci mısraında yukarıda bilgi verilmiş olan tamlama içerisinde yer almaktadır. Mısradaki cömertliğinin âlemi doldurduğu ifade edilerek padişah övülmüştür. "Fusûs" kelimesiyle aynı tamlamada zikredilen "nusûs" ile İbnü'l-Arabî'nin Fusûs'una yapılan bir şerhe işaret edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu noktada Molla Câmî'nin (ö. 898/1492) İbn Arabî tarafından *Fusûsü'l-Hikem*'in muhtasarı olarak yazılan *Nakşü'l-Fusûs*'un şerhi olan *Nakdü'n-Nusûs fî Şerhi Nakşi'l-Fusûs* (Turgut 2013: 43) adlı eseri dikkati çekmektedir. Diğer taraftan İbnü'l-Arabî ile yakın münasebeti olan Sadreddin-i Konevî'nin (ö. 673/1274) de tasavvufa dair kaleme aldığı *en-Nusûs* adlı bir eseri mevcuttur. Bu itibarla Hasîb, şiirinde söz konusu esere de atıf yapmış olabilir. Yine Konevî'ye ait olan ve *Fusûsü'l-Hikem*'deki konuları açıklayıcı mahiyette olması sebebiyle şârihlerinin önemli ölçüde istifade ettikleri *el-Fükûk* adlı eseri de zikretmek gerekir (Demirli 2008: 424-425). Bu eserin bazı yazma eser kütüphanelerinde *Fükûku'n-Nusûs* ismiyle kayıtlı olması da dikkate değerdir (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi no. 1817, 1818).

• **İnâye** (B.N: 9)

"Lütuf, ihsan" anlamındaki kelime padişahın övgüsünde kullanılmıştır. Hasîb'in bu sözcükle XIV. asır âlimlerinden Ekmeleddin el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384), Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) Hanefi fikhına dair kaleme aldığı *el-Hidâye* adlı eserine yazdığı şerh olan *el-İnâye*'ye (Kahraman 2017: 11) de atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Söz konusu eser Anadolu'da çok meşhur olmuş bir fıkıh kaynağıdır (Kallek 1998: 472).

• **Mugni'l-Lebîb; Mugnî** (B.N: 9, 44)

*Mugni'l-Lebîb*, "akıllı kişileri doyurucu, tatmin edici" anlamına gelmektedir. 9. beytin 2. mısraında "irfân" ile birlikte tamlama olarak yer almış ve padişahın lütuf avucunun irfânî zekaya sahip kişileri doyurucu olduğu ifade edilmiştir. 44. beyitte ise Hekimoğlu Ali Paşa'nın övgüsünde "mugnî" tek başına; fakat "kerem, cömertlik" bağlamı içerisinde

kullanılmıştır. Hasîb bu kullanımla İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) Arap gramerine dair olan *Mugni'l-Lebîb* adlı eserine de atıf yapmıştır. Söz konusu eser Arapça dilinin öğretiminde temel kaynaklardan sayılmış ve Osmanlı medreselerinde uzun yıllar okutulmuştur. *Mugni'l-Lebîb* üzerine kaleme alınan çok sayıda şerh ve hâşiye mevcuttur (Özbalıkcı 2005: 385).

• **Sevânih** (B.N: 9, 43)

“Kalbe doğan ilhamlar/fikirler” anlamındadır. 9. beyitte padişahın övgüsünde “açık ve düzgün konuşan dilinin ilhamları” şeklinde aktarılabilecek olan “sevânih-i dil-i ifsâhı” tamlamasında kullanılmıştır. 43. beyitte ise Hekimoğlu Ali Paşa'nın övgüsünde “kavrayış gücü yüksek, çabuk anlayan gönlünün ilhamları” olarak ifade edilebilecek “sevânih-i dil-i derrâki” tamlamasında yer almaktadır. Hasîb'in bu kelime ile İmam Gazzâlî'nin kardeşi Ahmed Gazzâlî (ö. 520/1126) tarafından kaleme alınan *Sevânihü'l-Uşşâk* adlı esere atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Söz konusu kaynak, manzumede geçen tasavvufî içerikli kitaplar arasındadır (el-Gazzâlî 1942; el-Gazzâlî 2008).

• **İfsâh** (B.N: 9)

“Açık ifade, güzel ve doğru açıklama” anlamlarındaki “ifsâh”, yukarıda bilgi verilmiş olan tamlama içerisinde kullanılmıştır. İşaret edilen kaynak yönünden değerlendirildiğinde ise şunlar söylenebilir: Yazma eser kütüphanelerindeki bazı kayıtlarda Ali Kuşçu'ya (ö. 879/1474) “el-İfsâh” adı altında birtakım eserler atfediliyorsa da Kuşçu'nun böyle bir eser yazmadığı bilinmektedir (Alp 2010: 92-99). Bununla birlikte Osmanlı devri âlimlerinden Niksârî (ö. 901/1495), Hatîb el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) maânî ve beyân üzerine kaleme aldığı *el-İzâh* adlı eserine *el-İfsâh* adında bir şerh yazmıştır (Gökbulut 2007: 122). Hasîb bu esere ya da aynı isimle anılan bir başka kitaba atıf yapmış olabileceği gibi –eğer o devirde de yaygınsa- hatalı bir isnad olarak Ali Kuşçu'ya atfedilen eseri de kastetmiş olabilir.

• **Yenâbi'** (B.N: 10)

“Kaynak, menba” anlamındaki “yenbû”un çoğulu olan kelime, padişahın merhamet menbalarının cihânı suya doydurduğunun ifade edildiği ilk mısradaki kullanılmıştır. *Yenâbi'* aynı zamanda fıkıh sahasının temel kitaplarından birinin adıdır. Hanefî fakîhi Bedreddîn eş-Şiblî (ö.

769/1367), Kudûrî lakabıyla meşhur Ebü'l-Hüseyn Ahmed'in (ö. 428/1037) *el-Muhtasar* adlı eserine bir şerh yazmış ve bu esere *el-Yenâbi' fî Ma'rîfeti'l-Usûl ve't-Tefâri'* ismini vermiştir (Çelebi 2010: 124-125). Bunun dışında bazı kaynaklarda muhaddis ve Şâfiî fakîhi Beyhakî'nin de (ö. 458/1066) *Yenâbi'u'l-Usûl* adlı bir eserinden söz edilmektedir (Kandemir 1992: 61). Fakat Hasîb'in öncelikli olarak kastettiği kaynağın, yıllarca medreselerde de ders kitabı olarak okutulan *Kudûrî Şerhi* olması kuvvetle muhtemeldir.

• **Mevâid** (B.N: 10)

"Sofra" anlamındaki "mâide"nin çoğulu olan kelime, beytin ikinci mısraında "cümertlik sofraları" anlamındaki "mevâid-i kerem" tamlamasıyla yer almaktadır. Mısrada padişahın cömertlik sofralarının açları doyurduğu ifade edilmiştir. Hasîb'in bu sözcükle Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/1600) *Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis* (Âli 1978) adlı eserine veya Niyâzî-i Mısırî'nin (ö. 1105/1694) *Mevâidü'l-İrfân* (Niyâzî-i Mısırî 2014) adlı eserine işaret etmiş olması muhtemeldir.

• **Vassâf** (B.N: 11)

"Niteliklerini sayarak anlatan kişi" manasındaki "vassâf", padişahı öven söz sahiplerine atfen kullanılmıştır. Diğer taraftan eser olarak da İlhanlı devri tarihçilerinden Şerefüddin Vassâf'ın (ö. 730/1329-30) kendi ismiyle anılan *Târîh-i Vassâf*'ına işaret edilmiş olabilir. Farsça olan eser Osmanlı sahasında da ilgi görmüş ve etkili olmuştur (Özgüdenli 2012: 558-559).

• **Vefk** (B.N: 11)

"Uygun olma" manasındaki "vefk" de aynı beytin ikinci mısraında "maksada uygun, istenildiği gibi" anlamında "be-vefk-ı kâm" şeklinde kullanılmıştır. Beyitte, etkili ve güzel söz söyleyen kişiler sultanın pak zâtının niteliklerini sıralayıp anlatsalar dahi yine de murâda uygun anlatıcı olamayacakları ifade edilmiştir. "Vefk", belli bir düzene göre yazılan harf, kelime, rakam, âyet ve esmaü'l-hüsnâda bâtinî anlamlar arayan tılsım türüne de denilmektedir (Çelebi 2012: 605). Şairin buradaki atfı tam olarak çözülememişse de işaretlenmiş olan kelimeyle bu tılsım çeşidinin kastedilmiş olması mümkündür. Vefkler bir mecmua içerisinde

toplanmış olabileceği gibi çeşitli yazma eserlerin herhangi bir sayfasında da karşımıza çıkabilmektedir.

• **Mehâsin** (B.N: 12)

“Güzellik; güzel, iyi” anlamlarındaki “hüsn”ün çoğuludur. Padişahın övgüsünde “mehâsin-i siyer” tamlamasıyla kullanılmış, “mehâsin” ve “siyer” kelimelerinin üzeri ayrı ayrı çizilmiştir. Hasîb’in söz konusu kelimeyi işaretlemekteki kastı düşünüldüğünde şunlar söylenebilir: Bu isim altında bazı eserler kaleme alınmışsa da söz konusu ifade tür adı olarak da değerlendirilebilir. Zira İslam literatüründe bir konunun iyi yanlarının müstakil bir eser/risale altında toplandığı çalışmalara “mehâsin” adı verilmektedir. Câhız’la (ö. 255/869) ilk örneklerini vermeye başlayan mehâsin ve zıddı olan mesâvî türleri daha sonraki dönemlerde başka yazarlarla da devam etmiştir (Demir 2019: 215-216).

• **Siyer** (B.N: 12)

“Biyografi, davranış biçimi, hâl ve hâreket, gidiş” anlamlarındaki “sîret” kelimesinin çoğuludur. İstîlâhî olarak ise Hz. peygamber’in hayatının ve şahsiyetinin anlatıldığı eserler bu isimle anılmış ve kelime de bu manasıyla şöhret bulmuştur. Manzumede yukarıda belirtilen tamlama içinde kullanılmıştır. Hasîb “siyer” ifadesi ile bu sahayı kastetmiş olabileceği gibi İbn İshâk (ö.151/768) ve İbn Hişâm’la (ö. 218/833) başlayan eserler silsilesine de atıf yapmış olabilir.

• **Zeyl** (B.N: 12)

“Kuyruk, etek, bir şeyin devamı, ek, ilave” gibi anlamları bulunan zeyl, istîlâhî olarak “bir kitabı muhteva ve kronolojik bakımdan tamamlamak, eksiklerini gidermek ve ilaveler yapmak” manasına gelmektedir (Durmuş, 2013: 339). Bu sahada yüzlerce eser kaleme alındığı için metinde geçen “zeyl” ile eser mi yoksa ıstılah mı kastedilmiş olduğu kestirilememektedir.

• **Hâkânî** (B.N: 12)

Osmanlı sahasındaki en meşhur eserlerden biri olan *Hilye-i Hâkânî*’nin yazarı Hâkânî Mehmed Bey’e (ö. 1015/1606) atıf yapılmıştır. Beyitte Hâkânî’nin zikredildiği bağlam da onun söz konusu eserini akla getirmektedir. Hz. Peygamber’in fizikî özelliklerinin ve sıfatlarının

anlatıldığı eser, hilye türünün de ilk ve en bilinen örneğidir. Hasîb bu beyitte sultanı överken: “Eğer Hakânî, (sultanın) hilafet zamanına yetişmiş olsaydı, hâl ve hareketlerinin güzelliklerini zeyl ederdi.” diyerek *Hilye*’sine padişahın özelliklerini de anlatan bir ilave yazacağını belirtip mübalağayı artırmıştır (Hakani 2008).

• **Mantık** (B.N: 13)

“Söz, kelâm” anlamıyla “mantık-ı pâk” tamlaması içinde kullanılmıştır. Beytin bütünü ve kelimenin kullanıldığı anlam değerlendirildiğinde Ferîdüddîn-i Attâr’ın (ö. 618/1221) “kuş dili” anlamındaki alegorik eseri *Mantıku’t-Tayr*’a işaret edildiği anlaşılmaktadır (Attar 2019).

• **Gülîstân ve Bostân** (B.N: 13)

Yukarıda değinilmiş olan “mantık” kelimesinin de yer aldığı 13. beyit şu şekildedir:

İşitse bülbül-i Şîrâz **mantık**-ı pâkin  
Nühüfte eyler idi **gülsitânı büstânı**

“Şîrâz bülbülü senin kusursuz kelâmını duysaydı *Gülîstân* ve *Bostân*’ı saklardı.” anlamındaki beyitte “Şîrâz bülbülü” ile Sa’dî-i Şîrâzî’ye (ö. 691/1292), *Gülîstân* ve *Bostân* ile de onun meşhur iki eserine atf yapılmıştır. Hasîb, Sebkatî mahlasıyla şiirler yazması yanında musikiye de özel ilgi duyan bestekâr bir sultan olan I. Mahmud’un söz ustalığını yine mübalağa ile övmüştür.

• **Nazm-ı Dürer** (B.N: 14)

“Nazm-ı dürer-bâr-ı hüsvâne” (padişahlara yakışır şekilde inciler yağdıran nazım) tamlamasında kullanılmıştır. Beytin anlamı şu şekilde aktarılabilir: “Selef, padişahlara yakışır şekilde inciler yağdıran nazmını görselerdi Sehbân’ın konuşmasını överler miydi?” Sultanın hitâbet gücünü câhiliye devrindeki meşhur hatiplerden Sehbân’la karşılaştırılıp ondan üstün tutan Hasîb’in bu beytinde de mübalağa öne çıkmaktadır. “Nazm-ı Dürer” ile aynı zamanda Bikâî’nin (ö. 885/1480) âyetler ve sûreler arasındaki münasebetleri esas alarak hazırladığı tefsirine işaret edildiği de anlaşılmaktadır. Tam adı *Nazmü’d-Dürer fî Tenâsübi’l-Âyât ve’s-Süver* olan eser, *Münâsebetü’l-Kur’ân* ve *Münâsebatü’l-Bikâî* olarak da geçmektedir (Kara 2006: 463).

• **Sâib** (B.N: 15)

“Doğru, isabetli” anlamındaki kelime, re’y-i sâib” (doğru düşünce) tamlamasında padişaha atfen kullanılmıştır. Diğer taraftan aşağıda bilgi verilen iki şairle aynı mısradaki geçen kelime ile Osmanlı sahasını da etkileyen Âzerî kökenli şair Sâib-i Tebrîzî’ye (ö. 1087/1676[?]) atf yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

• **Şevket** (B.N: 15)

“Büyüklük, heybet” anlamındaki kelime yine sultan için kullanılmıştır. Beytin geneli dikkate alındığında Sebk-i Hindî ekolünün önemli temsilcilerinden Şevket-i Buhârî’nin (ö. 1111/1700) de kastedildiği anlaşılmaktadır.

• **Selîm** (B.N: 15)

“Sağlam, kusursuz, doğru” anlamlarındaki kelimeye de “re’y-i selîm” tamlamasında ve yine I. Mahmud’un övgüsünde yer verilmiştir. Hasîb’in atfı yönünden değerlendirildiğinde ise şunlar söylenebilir: Aynı mısradaki yukarıda bilgi verilen iki şaire işaret edildiği düşünülmektedir. Öyleyse “selîm” için de aynı mahiyette bir atf yapıldığını düşünmek makul olacaktır. Bu mahlasla şiir yazan en tanınmış isimler arasında Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) vardır. Farsça şiirler yazdığı, Sâib ve Şevket ile aynı mısradaki zikredildiği için bu kelimeyle Yavuz Sultan Selim’e işaret edildiği düşünülebilir. Diğer taraftan H. IX. asırda yaşamış ve *Ferhâd u Şîrîn* adlı bir mesnevi kaleme almış Selîmî-i Cerûnî adlı bir şair de mevcuttur.

• **Nu’ût** (B.N: 16)

“Bir şeyi överek anlatma; sıfat” manaları olan “na’t”ın çoğuludur. Literatürde Hz. Peygamber’in medhi için yazılan şiirlere “na’t” denilmiş ve kelime daha çok bu anlamıyla yayılmıştır. Manzumede ise sultanın övgüsünde yer alan “nu’ût-ı pâki” (temiz, kudsî sıfatları) tamlamasında geçmektedir. Hasîb’in bu sözcükle genel olarak “nu’ût”la ilgili eserlere işaret ettiği düşünülebilir. Bununla birlikte Hz. Peygamber’in medhedildiği şiirlerin toplandığı ve “Mecmûa-i Nu’ût” adıyla anılan mecmualar da bulunmaktadır. Ayrıca hadis âlimlerinden Ahmed en-Nesâî’nin (ö. 303/915) *es-Sünen’i* içindeki “*Kitâbu’n-Nu’ût*” bölümü de

müstakil bir eser kabul edilmektedir (en-Nesâî 1419). Fakat şairin özel olarak bunlardan birine işaret edip etmediği belirsizdir.

• **Müeyyed** (B.N: 17)

“Desteklenmiş, kuvvetlendirilmiş, sağlam” anlamlarındaki kelime, padişaha dua bağlamında kullanılmıştır. Hasîb’in atfı yönünden değerlendirildiğinde ise bu sözcük hem te’lifle hem de müellifle bağlantılı olarak düşünülebilir. Osmanlı devri âlimlerinden Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi’nin (ö. 922/1516) fetvalarının toplandığı eser *Mecmau’l-Fetâvâ* adıyla bilinmektedir. Yazma eser kütüphanelerinin birçoğunda müellif adına nisbetle *Mecmûa-i Müeyyedzâde, Fetâvâ-yı Müeyyedzâde* ve *Kitâbu Müeyyedzâde fi’l-Fıkh* şekliyle geçmektedir. Eserin çok sayıda istinsahının olması söz konusu mecmuanın Osmanlı kadılarının Türkçe başvuru kitapları arasında olduğunu göstermektedir. Çok sayıda fetva ve fıkıh kitabı da bu eseri kaynak olarak kullanmıştır (Arslan 2017: 291). Dolayısıyla beyitte Müeyyedzâde’ye ve eserine işaret edilmiş olması muhtemeldir.

• **Meşârık** (B.N: 18)

“Güneşin doğuş yer, doğu” anlamındaki “maşrık”ın çoğuludur. Kullanıldığı mısradaki batıdan doğuya dünyadaki herkesin sultana duacı olduğu söylenmiştir. Hasîb’in işareti açısından düşünüldüğünde ise karşımıza Radyüddin es-Sâgânî’nin (ö. 650/1252) *Meşârıku’l-Envâri’n-Nebeviyye min Şihâhil’l-Ahbâri’l-Mustafaviyye*’si çıkmaktadır. Hadis kaynaklarından olan söz konusu eserinde Sâgânî, derlediği hadisleri nahiv konularına göre düzenlemiştir (Hatiboğlu 2004: 361).

• **İslâh** (B.N: 19)

“Düzeltilme, iyileştirme, onarma” anlamındaki islâh, sultanın her zaman âlemin iyi duruma gelmesi için çabaladığını belirtmek için kullanılmıştır. Hasîb’in işaret ettiği eserin ise XVI. yüzyılın tanınmış âlim ve şeyhülislamlarından Kemalpaşazâde’nin (ö. 940/1534), Hanefî fakîhi Tâcüşşerîa’nın (ö. 709/1309) *Vikâyetü’r-Rivâye* adlı eserindeki hataları düzeltmek üzere kaleme aldığı *İslâhu’l-Vikâye*’si olduğu anlaşılmaktadır. Bu husustaki tamamlayıcı bilgi, aşağıdaki maddede yer almaktadır.

• **Îzâh** (B.N: 19)

“Açıklama, bir şeyi anlaşılır şekilde belirtme, bilgi verme” manalarındaki kelime, beytin ilk mısraı olan “Hemîşe ‘âlemiñ **ışlâhı** idüp **îzâh**” kısmında, yukarıda açıklanmış olan “ıslâh” ile birlikte kullanılmıştır. Hasîb’in “îzâh” ile işaret ettiği eser ise “ıslâh” maddesinde belirtilmiş olan *Islâhu’l-Vikâye*’yi açıklamak üzere yine yazarın kendisi tarafından kaleme alınmış olan *Îzâhu’l-Islâh* isimli şerhtir (İbn Kemal 2007). Anlaşıldığı üzere Hasîb, “ışlâhını idüp **îzâh**” mısraıyla hem padişaha hitap etmiş hem de kelime oyunu yaparak İbn Kemal’in eserlerine gönderme yapmıştır.

• **Menâr** (B.N: 19)

“Işık yeri, minare, fener kulesi, yol gösteren işaret” anlamlarına gelen kelime, “menâr-ı adli” tamlamasında padişahın adaletine atıfla kullanılmıştır. İşaret edilen kaynak ise Ebü’l-Berekât en-Nesefî’nin (ö. 710/1310) fıkıh usulüne dair olan tanınmış eseri *Menârü’l-Envâr*’dır.

• **Dav’** (B.N: 19)

“Işık, parıltı, ziya” anlamlarını taşıyan kelime, “Hakk’ın nurunun ışığı” anlamındaki “dav’-ı nûr-ı Hakkânî” tamlamasında, yukarıda açıklanan bağlamda kullanılmıştır. Bu isim altında çok sayıda eser kaleme alınmış olsa da *Menâr* ile aynı mısradaki (**Menâr**-ı ‘adli virür **đav**’-ı nûr-ı hâkkânî) zikredilmesi hasebiyle söz konusu eserin İbn Hamza’nın *Menâr*’ın muhtasarına yaptığı şerh olduğu düşünülebilir. Eserin tam ismi *Dav’u’l-Envâr fî Şerhi Muhtasari’l-Menâr*’dır<sup>23</sup>

• **Dirâye** (B.N: 20, 41)

“Anlama, kavrayış, algılama” manalarındaki kelime ile 20. beyitte sultanın ilmin değerini bilmede eşsiz olduğu ifade edilirken; 41. beyitte Hekimoğlu Ali Paşa’nın övgüsünde kullanılmıştır. Tefsir, hadis ve fıkıh sahalarında ıstılahî bir ifade olarak kullanılan dirâye, aynı zamanda çok sayıda esere de isim olmuştur. Bunlar arasında Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) *Nihâyetü’l-Îcâz fî Dirâyeti’l-Îcâz*’ı, Hanefî fakîhi Kâkî’nin (ö. 749/1348) *Mî râcü’d-Dirâye ilâ Şerhi’l-Hidâye*’si, İbn Hacer el-Askalânî’nin

<sup>23</sup> Eserin yazma nüshası için bkz. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan Camii Koleksiyonu, no. 400.



(ö. 852/1449) *ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye'si* ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *İtmâmü'd-Dirâye'si* sayılabilir. Fakat Hasîb'in eser ismi mi yoksa istilâhî bir ifade mi kastettiği tam belli değildir.

• **Enzâr** (B.N: 21)

“Bakışlar, nazarlar” anlamındaki sözcük, “manzûr-ı hüsn-i enzârî” (güzel bakışlarının gördüğü) tamlamasında kullanılmıştır. “Enzâr”a karşılık olabilecek kaynakların incelenmesi sonucunda ise şunlar söylenebilir: Bu isimdeki eserlerin en meşhurlarından biri, Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî (ö. 749/1349) tarafından Kâdı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Tavâliü'l-Envâr* adlı kelâm kitabına yazılmış olan *Metâliu'l-Enzâr* adlı şerhtir (el-İsfahânî 1305). Osmanlı devrinin tanınmış âlimlerinden İmam Birgivî de (ö. 981/1573) Arap gramerine dair meşhur *el-Maksûd'a İm'ânü'l-Enzâr* isimli bir şerh yazmıştır (Birgivî 1253). Enzâr adı altında zikredilebilecek bir başka eser ise Hasîb'in çağdaşı olan Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) mantık üzerine kaleme aldığı *Arâisü'n-Nefâis* adlı eserine yine kendisi tarafından yapılan *Arâisü'l-Enzâr ve Nefâisü'l-Ebkâr*<sup>24</sup> isimli şerhidir (Özer 2017: 486-487). Fakat Hasîb'in işaretinin ilk iki eserden birisine olması daha kuvvetli bir ihtimaldir.

• **Kâfî** (B.N: 22)

“Yeten, yeterli” anlamındaki sözcük, sultanın cömertliğinin cihana yettiği ifade edilirken kullanılmıştır. Bu adla meşhur eserlere bakıldığında ise Hasîb'in atıf ihtimali yönünden Sâ mânî devrinin vezir ve âlimlerinden Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) İmâm Muhammed'in (ö. 189/805) zâhirü'r-rivâye kitaplarını birleştirip konuları fıkıh başlıklarına göre tanzim ettiği *el-Kâfî* adlı eseri öne çıkmaktadır. Söz konusu eser *el-Muhtasarü'l-Kâfî* adıyla da bilinmektedir. *el-Kâfî* bütün meseleleri bir araya toplamasının yanında birbiriyle çelişen rivâyetleri telif etmesi bakımından da araştırmacılar tarafından önemli görülmüştür (Bayder 2015: 245-261). Bir Osmanlı müderrisi ve kadısı olan Hasîb'in de söz konusu eseri okuyup mütalaa ettiği düşünülebilir.

<sup>24</sup> Eserin bir nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, no. 862

• **Metâli'** (B.N: 22)

“Doğuş yerleri, tulû edecek yerler” anlamındaki kelime, “metâli'-i ufk-ı dehr” (âlemin ufkunun doğuş yerleri) tamlamasında kullanılmıştır. Bu sözcükle işaret edilmiş olma ihtimali bulunan İsfahânî'nin *Metâliu'l-Enzâr* adlı eserine “Enzâr” başlığı altında temas edilmiştir.

• **Feyz** (B.N: 22)

“Bolluk, bereket” anlamlarındaki bu sözcük de yukarıdaki tamlama ile aynı mısradaki sultanın cömertliği etrafında yapılan övgüde yer almaktadır. Feyz, tasavvuftaki istilâhî ifadelerden de biridir (Cebecioğlu 2009: 214). Hasîb'in bu kelime ile kendi hâmîsi Seyyid Mustafa Efendi'nin<sup>25</sup> (ö.1158/1745) babası olan Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin (ö. 1115/1703) verdiği fetvaların toplandığı *Fetâvâ-yı Feyziyye* (Altaş 2018) adlı eseri kastetmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

• **Cevâmi'** (B.N: 23); **Câmi'** (B.N: 25)

Cevâmi', “toplayan, bir araya getiren; büyük meşid” anlamlarındaki “câmi'” kelimesinin çoğuludur. Beyitte cevâmi'-i ecdâd” (ecdâdın camileri) tamlamasında ve belirtilen son manasıyla kullanılmıştır. Hasîb'in işareti yönünden araştırıldığında “cevâmi'” ismi altında çok sayıda eserin te'lif edildiği görülmektedir. Fakat manzumede sarf ve nahiv ilimlerine dair bir siyak halinde yer alan:

Münâvebeyle bulurdı **cevâmi'**-i ecdâd

Şalât-i Cum'a'da her hafta **'izz-i 'unvânı**

**Binâ** olunması **mağşûd şarf-ı** himmetle

Vezîr-i a'zamına şâdir oldı fermânı (B.N: 23-24)

kelimeleriyle birlikte değerlendirildiğinde Celâleddin Süyûtî'nin çeşitli nahiv kitaplarından toplayarak bir araya getirdiği *Cem'u'l-Cevâmi'* (Süyûtî 1432/2011) adlı eserinin kastedildiği düşünülebilir (Özbalıkcı 1993: 345). Sadrazama gönderilen fermanın içeriğine dair olan ve padişahın beyitte zikredilen civara yeni bir sultan kütüphanesi yapılmasını istediğinin belirtildiği 25. beyitte ise kelimenin tekil hâli yer almaktadır:

Civâr-ı **câmi'**-i Bu'l-Feth-i Hân Muḥammed'de

Müceddeden ola Dârü'l-Kitâb-ı Sulṭânî

<sup>25</sup> Ahmed Hasîb ile Seyyid Mustafa Efendi arasındaki ilişki için bkz. (İnan, 2019: 17).

Padişahın Fatih Camisi'nin kible tarafına yaptırdığı kütüphane münasebetiyle kullanılmış olan "câmi" ifadesi eser bağlamında çok geniş bir sahayı kapsamaktadır. Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-Zünûn*'unda bu isimle başlayan 130, zeylinde ise 100 civarında kitap adı olduğu (Kılıç 1993: 93) düşünülürse eser ismi olarak bir tahminde bulunmanın zorluğu anlaşılabilir.

- **İzz** (B.N: 23)

"Yücelik, şeref, değer" anlamlarındaki kelime, "izz-i unvân" tamlamasında kullanılmıştır. Beytin genelinde ise sultanın her hafta farklı bir camiye cuma namazına gitmesi ile ecdâdın camilerinin sırayla unvan izzeti buldukları söylenerek I. Mahmud medhedilmiştir. Eser olarak da Osmanlı medreselerinde asırlarca okutulmuş olan İzzeddin ez-Zencânî'nin (ö. 660/1262[?]) sarf ilmine dair kaleme aldığı ve daha çok *İzzî* ismiyle meşhur olan *el-İzzî fi't-Tasrîf* (Zencânî 1433/2012) adlı eserine atıf yapıldığı anlaşılmaktadır.

- **Binâ** (B.N: 24)

"İnşa etme" anlamıyla kullanılmıştır. Aynı zamanda sarf ilmine dair Osmanlı medreselerinin temel kitaplarından olan ve *Binâü'l-Efâl* olarak da bilinen müellifi meçhul eser kastedilmiştir.

- **Maksûd** (B.N: 24)

"Kastedilen, istenen şey; amaç, gaye" anlamlarındadır. Atıf yönünden ise yine *Binâ* gibi müellifi bilinmeyen bir sarf kitabı olan *Maksûd*'a işaret edilmiştir.

- **Sarf** (B.N: 24)

"Harcama; bir şeyi bir işte kullanma" anlamlarındaki sözcük, "sarf-ı himmet" (ciddi gayret gösterme) tamlamasıyla yer almaktadır. Beytin bütününde ise padişahın, caminin inşası için çaba harcaması isteğiyle sadrazamına ferman gönderdiği belirtilmiştir. Sarf, dil bilgisi yönünden de şekil bilgisini karşılayan ve Arap gramerinin kelime yapısıyla ilgili saha için kullanılan umumî bir ifadedir. Arapça öğretiminin

başlangıcında okutulan eserler, daha sonraki zamanlarda *Sarf Cümlesi* adı altında bir araya da getirilmiştir.<sup>26</sup>

• **Tevfik** (B.N: 26)

Tevfik, “Allah’ın yardımı” anlamıyla kullanılmıştır. Eser atfı yönünden değerlendirildiğinde ise iki eser dikkati çekmektedir. Bunlardan biri Zeynüddin Cüneyd b. Sendel el-Hanefî’nin (ö.?), Hanefi fıkıhına dair olan *Vikâye* adlı esere yazdığı şerh olan *Tevfikü’l-Înâye fi Şerhi’l-Vikâye*’dir (Orazov 2020: 99). Eserin çok sayıda yazması mevcuttur.<sup>27</sup> Diğeri ise Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî’nin (ö. 870/1465) *Delâilü’l-Hayrât* ismiyle meşhur salavât mecmuasına Hasîb’in çağdaşlarından olan Karadavudzâde Mehmed Efendi (ö. 1170/1756) tarafından yazılan şerhtir. Yazarın *Tevfikü Muvaffıkı’l-Hayrât* ismini verdiği söz konusu Türkçe şerh Osmanlı devrinin sonuna kadar şöhretini korumuş, *Tevfik* isminden ziyade şârihin adına nisbetle *Kara Dâvûd* ya da *Şerh-i Delâilü’l-Hayrât* olarak bilinmiştir (Karadavudzâde 1971). Verilen bilgiler değerlendirildiğinde Hasîb’in ilk eseri kastetmiş olmasının daha yüksek bir ihtimal olduğu söylenebilir.

• **Nâfi’a** (B.N: 27)

“Faydalı” anlamındaki sözcük, “ulûm-ı nâfi’a” (faydalı ilimler) tamlamasında yer almaktadır. Bu isimle tespit edilebilen eser ise İsmail Hakkı Bursevî’nin (ö.1137/1725) fıkıh ve kelâm meselelerini bir araya getirdiği, yazma eser kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan *Risâletü’l-Câmi’a li-Mesâili’n-Nâfi’a* adlı mecmuasıdır.<sup>28</sup>

• **Neşr** (B.N: 27)

“Yayma, dağıtma, herkese duyurma” anlamlarına sahiptir. Hasîb’in bu kelimeyle İbnü’l-Cezerî’nin kırâat-i aşereye dair yazdığı *en-Neşr fi’l-Kırâ’ati’l-Aşr* (Yüksel 1999: 116) adlı eserine işaret etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

<sup>26</sup> İçerisinde Emsile, Bina, Maksûd, İzzî, Merah kitaplarının bir arada bulunduğu ve Osmanlı son devrinden bugüne kadar çok kez tıpkıbasımı yapılan derleme eser için bkz. *Sarf Cümlesi*, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul, 1305.

<sup>27</sup> Örnek olarak bkz. Süleymaniye Ktp, Bağdatlı Vehbi, no. 521; Süleymaniye Ktp., Fatih, no. 1880; Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, no. 218.

<sup>28</sup> Bkz. Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud Efendi, no. 2289; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, no. 637; Süleymaniye Ktp., Kemankeş, no. 398.

• **Teshîl** (B.N:27)

“Kolaylaştırma” anlamındadır. Yukarıda bilgi verilmiş olan iki kelimeyle aynı mısradaki padişahın faydalı ilimlerin neşrini kolaylaştırdığı ifade edilirken ““Ulüm-i nâfi’aniñ neşrin eyledi teshîl” şeklinde kullanılmıştır. Bu sözcükle Osmanlı devrinde tanınan ve birçok âlimin fikhî sahada kaynak kabul ettiği Şeyh Bedreddin’in (ö. 823/1420) *et-Teshîl* adlı eserine işaret edildiği anlaşılmaktadır. *et-Teshîl*, yazarın yine kendi eseri olan *Letâîfü’l-İşârât*’a yaptığı şerhtir (Er 2018).

• **Teysîr** (B.N: 27)

Yine “kolaylaştırma” manasındaki bu sözcük ise beytin ikinci mısrası olan “Allah, başlangıç ve sonunu kolaylaştırın” anlamındaki duada yer almaktadır. Yukarıda geçen “neşr” ile ele alındığında burada atıf yapılan eserin de Ebû Amr ed-Dânî’nin (ö. 444/1053) kıraat ilmine dair olan *et-Teysîr*’i olması muhtemeldir. Söz konusu eserde yedi kıraat olarak bilinen kıraat-i Seb’a ele alınmaktadır. İbnü’l-Cezerî *et-Teysîr*’i üç kıraat daha ekleyerek *Tahbîrü’l-Teysîr* (İbnü’l-Cezerî 1421/2000) adıyla ikmal etmiştir (Kazancı 2010: 179-180). Bunların dışında gerek tefsir gerekse de hadis alanında *et-Teysîr* adı altında yazılmış eserler bulunmaktadır. Ömer Neseî’nin *et-Teysîr fi’t-Tefsîr*’i bunlardan biridir (en-Neseî 2019).

• **Sihâh-ı Hisân** (B.N: 28)

“Sihâh”; “kusursuz, tam, sağlam” gibi anlamları olan “sahîh”in çoğuludur. “Hisân” ise “güzel, hoş, iyi” manalarına gelen “hasen”in çoğul hâlidir. Söz konusu beyitte kütüphanenin temelinde Hakk’ın rızasının bulunması; yani onun beğendiği bir icraat olması sebebiyle bu vasıfları taşımasının veya ihtiva ettiği eserlerin “sahîh ve iyi” olmasının tabîî bir sonuç olacağı ifade edilmiştir. “Sahîh” ve “hasen”, hadis literatüründe de terim olarak yer almaktadır. Aynı ayrı kullanıldıkları gibi, bazı hadisler için “hasen sahîh” nitelemesi de yapılmıştır (Uğur 1997: 374-375). Kelimelerin çoğulları da aynı şekilde literatürde kullanılmaktadır. Celâleddin Süyûtî’nin sahîh ve hasen hadislerden seçerek bir araya getirdiği kırk hadis risalesi de bazı kayıtlarda *Erbaûne hadîsen mine’s-sihâhi’l-hisân* adıyla geçmektedir.<sup>29</sup> Hasîb’in, söz konusu

<sup>29</sup> Bu isimle kayıtlı iki yazma için bkz: Süleymaniye Ktp, Reşid Efendi, no. 988; Aynı yer, no. 1000.

kelimeleri hem temel sözlük anlamlarıyla hem de hadis sahasındaki istilâhî manaya atıfla padişahın gerek yapı gerekse ihtiva ettiği kaynaklar yönünden sağlam ve güzel bir kütüphane yaptırdığını vurgulamak üzere kullandığı anlaşılmaktadır.

• **Kāmûs** (B.N: 29)

“Deniz, okyanus” anlamlarındadır. Manzumede kütüphaneye gösterilen ilginin büyüklüğüne işaret edilen bir bağlamda kullanılmıştır. Diğer taraftan Firûzâbâdî’nin (ö. 817/1415) *Kāmûsü’l-Muhît* adıyla hazırladığı meşhur lügatine işaret edildiği düşünülebilir. Osmanlı ulemasının da müracaat kaynaklarından olan eserin bazı tercümeleri de yapılmıştır. En tanınmış Hasîb’in ölümünden yaklaşık yarım asır sonra hazırlanan Mütercim Âsım’ın (ö. 1235/1819) çalışmasıdır (Âsım Efendi 2013).

• **Nefâis** (B.N: 30)

“Kıymetli, beğenilen, güzel şeyler” anlamındadır. Manzumede “güzel/kıymetli kitaplar” anlamındaki “nefâis-i kütüb” tamlamasında kullanılmıştır. Eser atfı yönünden incelenince ise iki kaynak dikkati çekmektedir. Bunlardan biri Ali Şîr Nevâî’nin (ö. 906/1501) kaleme aldığı ve Türk edebiyatında bilinen ilk şuara tezkiresi olan *Mecâlisü’n-Nefâis* (Nevâyî 1995); diğeri ise yukarıda “enzâr” maddesinde de değinilmiş olan Hâdimî’nin mantıkla ilgili eseri *Arâisü’n-Nefâis*’tir (Özer 2017: 486). Fakat aşağıdaki “riyâz”la birlikte değerlendirildiğinde Hasîb’in buradaki atfının *Mecâlisü’n-Nefâis*’e olması daha makuldür.

• **Riyâz** (B.N: 30)

“Bahçe” anlamındaki “ravza”nın çoğuludur. Manzumede “riyâz-ı ehâdis” tamlamasıyla yer almaktadır. Hasîb’in atfı yönünden değerlendirildiğinde ise yine iki eser öne çıkmaktadır. Birincisi İmam Nevevî’nin (ö. 676/1277) âyet ve hadisleri bir araya getirdiği *Riyâzü’s-Sâlihîn*’idir (Nevevî 2017). İkincisi ise Hasîb’ten yaklaşık yüz sene önce yaşamış olan Riyâzî Mehmed Efendi’nin (ö. 1054/1644) *Riyâzü’ş-Şu’arâ* adlı tezkiresidir (Riyâzî 2017). “Nefâis” maddesindeki atfın *Mecâlisü’n-Nefâis*’e olduğu düşünülürse her ikisi de şuarâ tezkiresi olmaları yönüyle Hasîb’in buradaki işaretinde ikinci eserin öne çıktığı düşünülebilir. Bununla birlikte “nefâis” ve “riyâz”la aynı beyitte yer alan ve aşağıda

değınilen “ilmi Kur’ânî” tamlaması da değerdendirildiğinde muhtevası yönünden *Riyâzü’s-Sâlihîn*’e de atıf yapılmış olması mümkündür.

• **‘İlm-i Kur’ânî** (B.N: 30)

“Kur’ân’a dair ilimler” anlamındadır. Hasîb’in işaretlemiş olduğu söz konusu terkibi bir eser isminden ziyade “Kur’ân ilimleri” anlamında genel bir ifade olarak değerdendirmek daha doğru görünmektedir. Bu noktada aynı mısırada yer alan ve “hadisler” vurgusuyla *Riyâzü’s-Sâlihîn*’i akla getiren “riyâz-ı ehâdîs” tamlaması da dikkati çekmektedir. Beytin manası bütün olarak değerdendirildiğinde Hasîb’in kütüphanede Kur’ân ilimlerine ve hadislere dair çeşitli kaynakların bulunduğuna işaret ettiği de anlaşılmalıdır.

• **Seyyid** (B.N: 31)

Şahıs ismi olarak aşğıdaki iki isimle aynı mısırada zikredilen “Seyyid”le Arap dili, kelâm ve fıkıh âlimi Seyyid Şerif Cürçânî’nin kastedildiği anlaşılmalıdır.

• **Sa’dî** (B.N: 31)

“Sa’dî” ile de Sa’deddin et-Teftâzânî’ye işaret edilmiştir.

• **‘İsâm** (B.N: 31)

“İsâm”la ise özellikle kelâma dair eserlerindeki ana kaynaklarından olmaları yönüyle (Süruri 2016: 413) yukarıdaki iki ismi tamamlayan, *eş-Şakâiku’n-Nu’mâniyye* adlı biyografi eseriyle şöhret bulmuş Taşkoprızâde Ahmed İsâmeddîn Efendi (ö. 968/1561) kastedilmiştir.

• **‘İsmet** (B.N: 31)

“Temizlik, günahsızlık, korunma” anlamları yanında “koruma, himaye etme” manası da bulunan sözcüğün “koruma” anlamı dikkate alındığında beytin bir manası şu şekilde ortaya çıkmaktadır: “Seyyid, Sa’dî ve İsâm onun düzenlemesini görselerdi, her biri korumak için bekçisi olurlardı.” Diğer taraftan yukarıda zikredilen üç isimle aynı beyitte yer alan bu kelime de şahıs adı olarak değerdendirilirse Birgivi Mehmed Efendi’nin (ö. 981/1573) torunu; müderris, kazasker ve aynı zamanda İsmetî mahlaslı divan şairi olan Mehmed Efendi’ye (1076/1665) atıf yapıldığı düşünülebilir (İpekten 2001: 140).

• **Ekmel** (B.N: 32)

“Mükemmel, noksansız” anlamındaki kelime; “Allah, işini mükemmel eylesin.” anlamındaki ilk mısırda sultana dua edilirken kullanılmıştır. Literatürde Ekmel dendiği zaman akla ilk gelen isimlerden biri Hanefî fakîhi Eklemeddin el-Bâbertî’dir. Diğer taraftan beytin ikinci mısraı olan:

**Nihâye** bulmaya iclâl ü şevket-nişānı

kısımında da aşağıda değinilmiş olan “nihâye” işaretlenmiştir. Bâbertî, *el-Înâye* adlı meşhur şerhini kaleme alırken *en-Nihâye* adlı fıkıh eserinden de ciddi anlamda istifade etmiştir (Aytekin 191: 378). Hasîb’in söz konusu bağlantıyı da düşünmüş olması ihtimal dahilindedir.

• **Nihâye** (B.N: 32, 41)

“Son” anlamındaki kelime 32. beytin ikinci mısraında padişaha edilen “Heybet ve büyüklük alâmeti son bulmasın.” duasında; 41. beyitte ise “nihâye-i hayr” (hayırlı son) tamlamasında kullanılmıştır. Hasîb’in atfı yönünden incelendiği vakit de şunlar söylenebilir: “Ekmel” maddesinde değinilmiş olan bağlantı dikkate alındığında 32. beyit için Burhâneddin el-Mergînânî’nin Hanefî fıkına dair kaleme aldığı *el-Hidâye*’ye Hüsâmeddîn Siğnâkî (ö. 714/1314) tarafından yazılan *en-Nihâye* isimli şerhe işaret edilmiş olması muhtemeldir. Eserin tam ismi *en-Nihâye fî Şerhi’l-Hidâye*’dir (Yaran 2009: 164). *en-Nihâye* ismiyle İbnü’l-Esîr’in de (ö. 606/1210) garîbü’l-hadîse dair bir kitabı vardır. Söz konusu kaynakta hadis-i şeriflerde geçen anlaşılması zor kelimeler açıklanmaktadır. 41. beyitte ise “bidâye” ve “nihâye”nin aynı mısırda kullanılmış olması bir işaret olarak alırsa söz konusu beyitteki atfın İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) İslam tarihine dair *el-Bidâye ve’n-Nihâye* adlı eserine olması daha güçlü bir ihtimaldir.

• **Vikâye** (B.N: 33)

“Koruma, gözetme” anlamındaki sözcük, yine sultan için edilen “Allah, fayda dolu/çok yararlı vücudunu korusun.” duasında kullanılmıştır. Diğer taraftan şairin Burhânüşşerîa’nın (ö. 13-14.yy) Hanefî mezhebinin temel metinlerinden biri olan *Vikâyetü’r-Rivâye fî Mesâilil-Hidâye* (Atan 2016) isimli eserine atfı yapıldığı düşünülebilir.



- **Bedî'** (B.N: 35)

"Benzeri olmayan, görülmemiş" anlamlarındaki kelime, aşağıdaki iki sözcükle birlikte beytin ilk mısrandaki tamlama içinde yer almaktadır. Hasîb'in işareti yönünden değerlendirildiğinde ise manzumede ıstılah sadedinde kullanılan kelimelerden olduğu anlaşılmaktadır. Bedî', belagat ilminde ifadeyi güzelleştirme kaidelerinden bahseden bir ilim dalıdır. Bunun dışında Hz. Peygamber'i methetmek için yazılan ve her beytinde en az bir bedî' sanatının yer aldığı manzumelere de bedî'iyât adı verilmektedir (Eren 2001: 57).

- **Nüsha** (B.N: 35)

"Yazılı bir şeyden çıkarılan suret, kopya" anlamlarındadır. Şairin atfı açısından yine ıstılâhî ifadelerden biri olarak düşünülebileceği gibi, "nüsha-i itkân" kullanımından yola çıkılarak "İtkân'ın nüshası" şeklinde de değerlendirilebilir.

- **İtkân** (B.N: 35)

Hekimoğlu Ali Paşa övülürken kullanılan ve "sağlamlaştırma, şüphesiz bilme, pürüzsüz yapmak/yapılmak" anlamlarına sahip olan itkânın, yukarıdaki sözcüklerle beraber tamlama içinde yer aldığı mısranın manası şu şekilde aktarılabilir: "Bahtıyarlığın pürüzsüz yapılmış benzeri olmayan nüshasıdır." Diğer taraftan bu kelime ile Celâleddin Süyûtî'nin Kur'ân ilimlerine dair kaleme aldığı *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı meşhur eserinin kastedilmiş olduğu söylenebilir (Süyûtî 1986).

- **Kitâb** (B.N: 35)

Hekimoğlu Ali Paşa medhedilirken "kitâb-ı kadrine" (itibar/değer kitabına) şeklinde tamlamada kullanılmıştır. Manzume baştan sona kadar kitap ve yazarlarla ilgili olduğu için Hasîb'in söz konusu kelimeyi işaretlemesi manidardır. Buradaki kastın tam olarak tespit edilmesi mümkün olmamışsa da yukarıdaki "nüsha" ve aşağıdaki "şirâze" ile "sahâyif" maddeleriyle beraber düşünülünce birbiriyle bağlantılı kavramlar oldukları açıktır. Bu açıdan Hasîb'in, işaretlediği kelimeleri yalnızca eserlere ve yazarlara atıf olarak belirlemediği, yer yer ıstılâhları ve kütüphane ile bağlantılı unsurları da bilhassa vurguladığı görülebilir.

• **Eşbâh** (B.N: 35)

“Benzeyen şey, benzer” anlamındaki “şibh”in çoğuludur. Mısranın anlamı şöyledir: “Rütbece dengi olanlar, onun değer kitabına benzer mi?” İlk mısradaki Hekimoğlu’nu “bahtiyarlığın benzersiz nüshası” olarak öven Hasîb, ikinci mısradaki istifham sanatını kullanarak övgüsünü güçlendirmiştir. Şairin bu sözcükle işaret etmiş olabileceği kaynak açısından incelendiğinde ise Celâleddin Süyûtî’nin ve Zeynüddin İbn Nüceym’in (ö. 970/1563) aynı adı taşıyan *el-Eşbâh ve’n-Nezâir* adlı eserleri dikkati çekmektedir. “Eşbâh ve nezâir”, “İslâm hukukundaki küllî kaideleri, benzer meselelerin tâbi olduğu ortak veya farklı hükümleri açıklamayı konu alan ilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı” şeklinde tanımlanmıştır (Baktır 1995: 456). Zikredilen eserler de bu mahiyetteki iki örnektir. Hasîb’in özel olarak bunlardan birini mi yoksa genel olarak bu ilim dalında yazılan eserleri mi kastettiğini kesin olarak söylemek zordur.

• **Şîrâze** (B.N: 36)

Eski kitapların sırtlarını tutan şeride şîrâze denmektedir. Yukarıda geçmiş olan “kitâb”ın mütemmim bir cüzü olarak kabul edilebilir. Beyitte “şîrâze-bend-i hikmet” (hikmet şîrâzesini bağlayan) tamlamasında Hekimoğlu Ali Paşa’ya atfen kullanılmıştır.

• **Celâl** (B.N: 36)

“Yücelik, azamet” anlamıyla “celâl-i devlet” tamlamasında kullanılmıştır. Bu kelimeyle hem esere hem de müellife atıf yapılmış olabilir. Kastedilen müellifin Celâleddin sıfatıyla meşhur Süyûtî, eserin ise Celâleddin el-Mahallî’nin (ö. 864/1459) yarıda bıraktığı ve Süyûtî tarafından tamamlanan *Celâleyn Tefsiri* olması ihtimal dâhilindedir. İki müellifin isminde de “Celâl” bulunması sebebiyle söz konusu tefsir “İki Celâl” anlamında “Celâleyn” olarak tanınmış ve Osmanlı sahasında çok rağbet görmüştür (Akpınar 2011: 294). Diğer taraftan aynı mısradaki geçen “cemâl” ile düşünülünce Necmeddîn-i Kübrâ’nın (ö. 618/1221) *Fevâihü’l-Cemâl ve Fevâitihü’l-Celâl* isimli eserine işaret edilmiş olması da mümkündür.

- **Fihris[t]** (B.N: 36)

Bu tabir yazma eserlerde nüshanın başında veya sonunda yer alan, kitapların içeriği hakkında bilgiler verilen “içindekiler” kısmı için kullanılır. Hasîb’in söz konusu sözcükle İbnü’n-Nedîm’in (ö. 385/995[?]) İslam literatüründe bibliyografik eser türünün ilk örneği kabul edilen *el-Fihrist*’e atf yapması son derece makul görünmektedir (İbnü’n-Nedîm 2019).

- **Cemâl** (B.N: 36)

“Güzellik” anlamındadır. Beyitte “cemâl-i unvân” (unvânın güzelliği) tamlamasında kullanılmıştır. Hasîb’in, sadrazamın “Hekimoğlu” lakabına da işaretle övgüsüne devam ettiği beytin anlamı şöyledir: “Dünyanın düzeni için hikmet şîrâzesini bağlayandır. Unvânının güzelliği, devletin azametini gösteren fihristtir.” Hasîb’in atfına karşılık olma yönünden ise yukarıda “celâl” maddesinde de değinildiği üzere aynı mısradaki yer alan “celâl” ve “cemâl” birlikte değerlendirildiğinde Necmeddîn-i Kübrâ’nın *Fevâihu’l-Cemâl ve Fevâtihu’l-Celâl* adlı eserinin öne çıktığı söylenebilir (el-Kübrâ 1980).

- **Sahâyif** (B.N: 37)

“Sahîfe”nin çoğuludur. Yukarıdaki beyitlerde nüsha, şîraze, fihrist gibi kitaba ait unsurları zikreden şair, yine kitapla ilgili bu kelimeyi “sahâyif-i arzîn” (memleketlerin sayfaları) tamlamasında kullanmıştır. Tarih ilmiyle yakından alâkadâr olup bu sahada eserler de kaleme alan Ahmed Hasîb, sahâyif ibaresi ile kendisinden yaklaşık yarım asır önce vefat eden Müneccimbaşı Ahmed Dede’nin (ö. 1113/1702) *Sahâyifü’l-Ahbâr* adlı eserine atf yapmış olabilir. Söz konusu eser Arapça olup *Müneccimbaşı Tarihi* ve *Câmiü’l-Düvel* isimleriyle de tanınmaktadır (Afyoncu 2013: 70).

- **Kutb** (B.N: 37)

Uludağ’da kutub kelimesinin temel anlamıyla ilgili: “Medâr, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini sağlayan demir” (Cebecioğlu 1995: 325) açıklaması yapılmış, ardından da tasavvufî manalarına geçilmiştir. Cebecioğlu’nda ise “Arapça, değirmen taşının miline denir. Büyük değirmen taşı, milin (kutbun) etrafında döndüğü gibi, kâinat denen bu kozmoz da idare bakımından kutbun etrafında

döner.” (Cebecioğlu 2009: 385) denildikten sonra tasavvufta en yüksek manevî mertebedeki kâmil insanı ifade eden kutba dair bilgiler verilmiştir (Uludağ 1995: 326; Cebecioğlu 2009: 385-386). Hasîb’in söz konusu kelimeyi “medâr-ı kutb” tamlamasıyla kullandığı beytin anlamı ise şu şekilde aktarılabilir: “Sağlam zatı, bu devranı memleketlerin sayfaları üzere kutup medârı gibi döndürür.” Şair bu kelime ile tasavvuftaki ıstîlâhî anlamı yanında Kutbüddîn er-Râzî (ö. 766/1365), Kutbüddîn-i İznîkî (ö. 821/1418) gibi ulemadan birine de gönderme yapmış olabilir.

• **Bahr-i Râ’ik** (B.N: 38)

“Akıcı deniz” anlamındaki tamlama ile sadrazamın cömertliği belirtilmiştir. Aynı zamanda Ebü’l-Berekât en-Nesefî’nin *Kenzü’l-Dekâ’ik* adlı Hanefî fihhına dair eserine Zeynüddin İbn Nüceym tarafından yapılan şerhin adıdır. Söz konusu eser, *el-Bahrü’r-Râik Şerhu Kenzi’l-Dekâ’ik* ismiyle bilinmektedir (İbn Nüceym 1418/1997).

• **Şemâil** (B.N: 38)

“Huylar, tabiatlar” anlamındadır. Beytin genel manası şöyledir: “Şerefli eli cömertlikte akan deniz gibidir. Huyları Ma’n-i Şeybânî’yi kıskandıracak niteliktedir.” Hasîb’in, mensup olduğu kabile koluna nispetle “Ma’n-i Şeybânî” olarak zikrettiği Ma’n b. Zâide (ö.151/768?) Emeviler devrinde kumandanlık, Abbâsîler döneminde de valilik yapmış; cömertliği ve şairlere hâmilik yapmasıyla şöhret bulmuş bir zattır. (Kelpetin 2019: 191). Ahmed Hasîb, Ma’n b. Zâide’yi gölgede bırakacak nitelikleri olduğunu belirterek sadrazamı övmüştür. Şemâil ıstîlâhî olarak da Hz. Peygamber’in fizikî ve ahlâkî hususiyetlerini ifade için kullanılmaktadır. “Şemâil” adı altında çok sayıda eser yazılmıştır. Bunların ilki ve en bilineni Tirmizî’nin *eş-Şemâilü’n-Nebeviyye*’sidir (Tirmizî 2019). Fakat Hasîb’in bu ifade ile bir esere mi yoksa ıstîlâhî manaya da işaret ettiği muğlaktır.

• **Maṭvî** (B.N: 39)

“Dürülmüş, kıvrılarak toplanmış” anlamındadır. Yer aldığı ilk mısradaki Hekimoğlu Ali Paşa’nın yine cömertlik konusundaki üstünlüğü vurgulanmış, bu sefer de câhiliye döneminde yaşamış olan cömertliğiyle meşhur şairlerden Hâtem-i Tâî’nin (ö. 578?) hükmünü kaldırdığı belirtilerek övülmüştür. Beytin genel anlamı şöyledir: “Cömertlikte

Hâtem-i Tâî'nin defterini dürüp toplamıştır. Savaşta da Nerîmân'ın sertliğini yumuşatır." Atif yönüyle "matvî" kelimesi için değerlendirilebilecek bir eser ise tespit edilememiştir. İkinci mısra da sadrazam, Şehnâme'nin yiğitlik ve cesaretiyle meşhur kahramanı Nerîmân'a boyun eğdirecek kadar yiğit olduğuna işaret edilerek medhedilmiştir.

• **Sudûr** (B.N: 40)

"Kalp" veya "baş, ön" anlamlarındaki "sadr"ın çoğuludur. Beyitte önde gelen, büyük zatları ifade için kullanılmıştır. Diğer taraftan bu adla XV. asır Osmanlı âlimlerinden Kâfiyeci'nin (ö. 879/1474) mezheplerin mahiyeti, ictihad ve mezhep imamları hakkında kaleme aldığı *el-Ferah ve's-Sürûr* isimli eserine yine kendisi tarafından yapılan ve *Neşâtü's-Sudûr* adını verdiği şerhine (Süleymaniye Ktp., Ayasofya 1477) yahut Celâleddin Süyûtî'nin kabir hayatını ve hâllerini anlattığı, tam adı *Şerhu's-Sudûr bi-Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr* olan eserine işaret edilmiş olabilir (Süyûtî 1404/1984).

• **Şâfiye** (B.N: 40)

"Şifâ veren; yeterli olan, ikna eden" anlamlarındadır. Yukarıdaki kelimeyle aynı mısra da yer almaktadır. Mısranın manası şöyle aktarılabilir: "Cevabı, büyük ve seçkin kişiler topluluğuna yeterli gelir." Hasîb'in bu sözcükle İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) Arap dilinin sarf ilmine dair kaleme aldığı, çok sayıda şerhi yapılmış olan *eş-Şâfiye* (İbnü'l-Hâcib 1330) adlı muhtasar eserine atıf yaptığı da anlaşılmaktadır.

• **Tavâli'** (B.N: 40)

"Tulû eden, doğan" anlamındaki "tâli"'in çoğuludur. Beyitte "tavâli'-i himemi" (lütüflarının doğması) tamlamasıyla yer almaktadır. Kelime aynı zamanda tasavvuf terimlerinden olup kulun kalbine doğan, içini aydınlatıp huzur veren tevhid nurlarını ifade eder (Uludağ 1995: 528-529). Hasîb'in "tavâli'" ile Kâdı Beyzâvî'nin kelâm sahasına ait *Tavâli'ü'l-Envâr* adlı eserine atıf yaptığı söylenebilir (Bezzâvî 2014).

• **Lem'-ı Nûrânî** (B.N: 40)

"Nurlu parıltı/parlaklık" anlamındadır. Yer aldığı ikinci mısranın anlamı "Lütüflarının ve cömertliğinin doğması nurlu parıltıdır." şeklinde Kataloglarda *Lem'atü'n-Nûrâniyye* adıyla kayıtlı olup atıf ihtimali

bulunduğu düşünülen eserlerin biri Ahmed Bûnî'ye (ö. 622/1225) aittir. Söz konusu eser dua ve ilm-i havas sahasına girmektedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya 2810). Diğeri ise İbnü'l-Arabî'ye atfedilen küçük bir risale olan *Şeceretü'n-Nu'mâniyye*'ye Sadreddîn-i Konevî tarafından yapılan ve ilm-i cifer sahasına giren şerhtir (Gündüz 1989: 101).

• **Bidâye** (B.N: 41)

“Başlangıç” anlamındadır.” Eser atfı yönünden tespitler şunlardır: Nûreddin es-Sâbûnî'nin kelâma dair (ö. 580/1184) *el-Kifâye*'sine yine müellifin kendisi tarafından yazılmış *el-Bidâye* isimli muhtasarı bulunmaktadır. Eser *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn* adıyla da bilinmektedir (es-Sâbûnî 1982). Fakat manzumede “**Bidâyesinde** her emriñ **nihâye-i hayır**” mısraında bidâye ve nihâye kelimeleri her ikisi de işaretli olarak birlikte kullanıldığından buradaki maksadın İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı tarih eseri olması daha makul durmaktadır (İbn Kesîr 1417/1997).<sup>30</sup>

• **Kenz** (B.N: 42)

“Hazîne” anlamındaki sözcük, aşağıda bilgi verilen tamlama ile birlikte zincirleme tamlama içerisinde kullanılmıştır. Literatürde bu isimle tespit edilen eserlerden biri Pezdevî'nin (ö. 482/1089) Hanefi fıkıh usûlüne dair hazırladığı *Kenzü'l-Vusûl*'üdür (Pezdevî 1436/2014). “Kenz” ismiyle bilinen diğeri bir eser Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Hanefî fıkına dair hazırladığı *Kenzü'd-Dekâ'ik*'idir (en-Nesefî 1432/2011). Zikredilecek son kaynak ise Müttakî el-Hindî'nin (ö. 975/1567) Süyûtî'ye ait üç eserdeki rivayetleri fıkıh konularına göre alfabetik olarak düzenlediği *Kenzü'l-Ummâl* adlı hadis kitabıdır (el-Hindî 2019). Hasîb'in bu eserlerden hangisini kastettiğini kesin olarak söylemek ise zordur.

• **Netâyicü'l-Efkâr** (B.N: 42)

“Fikirlerin neticeleri” anlamındaki tamlama, beyitteki “kenz-i ulûm-ı netâicü'l-efkâr” (fikirlerin sonuçlarının ilimler hazînesi) tamlamasının parçasıdır. Kast edilen eserin ise İbn Hacer el-Askalânî'nin, İmam

<sup>30</sup> Beyitte işaretlenmiş diğeri bir kelime olan “dirâye”ye ise yine işaretli olduğu 20. beyitle ilgili kısımda değinilmiştir. “Nihâye” de bu beyit yanında 32. beyitte de işaretlidir; fakat orada “bidâye-nihâye” bağlantısı bulunmamaktadır. Bilgi için ilgili kısımlara müracaat ediniz.

Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ındaki hadisleri tahric ettiği *Netâicü'l-Efkâr*'ı (el-Askalânî 1421/2000); yahut Kuşadası'na nispetle "Adalı" olarak da anılan Mustafa b. Hamza'nın (ö. 1085/1674 [?]), Birgivî'nin nahve dair eseri *İzhârü'l-Esrâr*'ın şerhi olan *Netâicü'l-Efkâr*'ı olması muhtemeldir (Işkın 2007: 155).

• **Tenvîr** (B.N: 42)

"Aydınlatma, nurlandırma" anlamındadır. Kullanıldığı mısranın manası: "Kandilleri dünyayı tamamen aydınlatı." şeklinde aktarılabilir. Diğer taraftan İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'* adlı meşhur hadis kitabına Celâleddin Süyûtî tarafından yazılan ve tam ismi *Tenvîri'l-Havâlik* olan şerhe atıf yapılmış olabilir (Süyûtî 2002).

• **Mehbitü'l-Esrâr** (B.N: 43)

"Sırların iniş yeri" anlamındadır. Geçtiği mısranın manası şu şekilde aktarılabilir: "Çok dikkatli olan, çabuk anlayan gönlüne doğan ilhamlar, sırların indiği yerdir." "Mehbitü'l-esrâr", eser adı olarak tespit edilememiştir. Beytin aynı mısramda işaretlenmiş diğer bir kelime olan ve 9. beyitte de işaretli olarak bulunan "sevânih"e ise 9. beyitle ilgili kısımda değinilmiştir.

• **Fevâyah** (B.N: 43)

"Güzel koku" anlamındaki "fâih" in çoğuludur. Geçtiği mısranın anlamı şöyledir: "Huylarının ve tabiatının güzel kokuları rûhânî feyizdir." Bu isimle tanınmış en meşhur kaynak, Abdurrahman el-Bistâmî'nin (ö. 858/1454) *el-Fevâihu'l-Miskiyye fî Fevâtihü'l-Mekkiyye* adını taşıyan ansiklopedik eseridir. Ayrıca 36. beyitle ilgili kısımda da söz edilmiş olan, Necmeddin-i Kübrâ'nın gayb alemine dair müşahedelerini anlattığı eseri de *Fevâihu'l-Cemâl* adıyla bilinmektedir.

• **Merâh** (B.N: 44)

"Ferahlanacak, rahat edilecek yer" anlamındadır. Beyitte "merâh-ı âlemiyân" (bütün insanların rahat edecekleri yer) tamlamasında kullanılmıştır. Hasîb'in burada Ahmed b. Ali b. Mesud'un (ö. VIII/XIV. yüzyılın başları) sarf ilmine dair kaleme aldığı, tam adı *Merâhu'l-Ervâh* olan esere atıf yaptığı anlaşılmaktadır. Osmanlı medreselerinde uzun zaman ders kitabı olarak okutulmuş olan bu kaynak, diğer sarf eserleriyle birlikte çok defa basılmıştır (Ahmed 1323/1905).

• **Sürâdık** (B.N:44)

“Çadır” anlamındadır. Hekimoğlu Ali Paşa’nın medhinde “sürâdık-ı câh” (makam çadırı) tamlamasında kullanılmıştır. Bu isimle kayıtlı herhangi bir müellif ya da eser ismi tespit edilemiştir.

• **Mefâtih** (B.N: 44)

“Anahtar” anlamındaki “miftâh”ın çoğuludur. “Mefâtih-i kerem” (cömertlik anahtarları) tamlamasında kullanılmıştır. Beytin genel anlamı ise şöyledir: “Makam çadırı bütün insanların rahat edeceği yerdir. O kerem kaynağının cömertlik anahtarları başka şeye ihtiyaç bırakmaz.” Hasîb’in kastettiği eserin ise Muhammed el-Hârizmî’nin (ö. 387/997) *Mefâtihu’l-Ulûm* adlı ansiklopedik çalışması (el-Hârizmî 1989); yahut Fahreddin er-Râzî’nin hem rivâyet hem de dirâyet yollarını kullanarak yazdığı, *et-Tefsîrü’l-Kebîr* ve *Tefsîrü’r-Râzî* olarak da bilinen *Mefâtihü’l-Gayb* isimli meşhur tefsiri olması muhtemeldir (Râzî 1308/1890). Beyitte işaretlenmiş diğer bir kelime olan “muğnî” hakkında ise yine işaretli olarak yer aldığı 9. beyitle ilgili kısımda bilgi verilmiştir.

• **Nüzhet** (B.N: 45)

“Gönül ferahlığı, neşe” anlamıyla kullanılmış olup aşağıdaki kelimeyle birlikte zincirleme bir tamlama içerisinde yer almaktadır. İbn Hacer el-Askalânî’nin bu ismi ihtiva eden birkaç eseri bulunmaktadır; fakat bilhassa iki tanesinin öne çıktığı söylenebilir. Bunlardan biri hadis usulüne dair olan *Nuhbetü’l-Fiker* adlı eserine yine kendisi tarafından yazılan, Osmanlı’da da büyük rağbet görmüş ve ders kitabı olarak da okutulmuş olan *Nüzhetü’n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti’l-Fiker* isimli şerhidir (Kandemir 1999: 523). Diğeri ise lakaplarıyla tanınan muhaddislere dair olan *Nüzhetü’l-Elbâb fi’l-Elkâb*’ıdır (Kandemir 1999: 524). Hangi eseri kastettiği tam olarak belli olmadığı için Kemâleddin el-Enbârî’nin (ö. 577/1181) Arap edebiyatı âlimlerini anlattığı biyografik *Nüzhetü’l-Elibbâ’sı* (el-Enbârî 1967), Hamdullah el-Müstevfî’nin (ö. 740/1340’dan sonra) coğrafya ve kozmografyaya dair Farsça kaleme aldığı *Nüzhetü’l-Kulûb*’u da (el-Müstevfî 1915) Hasîb’in işareti yönünden düşünülebilecek eserlerdir. Bununla birlikte muhtevası, şöhreti ve gördüğü rağbet dikkate alındığında atif ihtimali açısından Askalânî’nin ilk zikredilen eserinin ağırlık kazandığı söylenebilir.



• **Tehzîb** (B.N: 45)

“Düzeltilme, ıslah etme, hâlis duruma getirme” anlamlarıyla ve beytin ilk mısranı oluşturan “Kemâl-i nüzhet-i tehzîb-i tab’-ı matbû’ı” tamlaması içinde kullanılmıştır. Beytin genel anlamı ise şöyle aktarılabilir: “Latif karakterinin ıslah etmesinin verdiği gönül ferahlığının mükemmelliği, dünyayı emirle olmuş gibi kendisine köle eder.” Tehzîb ıstılâhî olarak da bir kitabı kısaltmak, ikmâl ve tashih etmek veya yeniden düzenleyerek bir eser ortaya koymak manasındadır (Özel 2011: 325). Beytin yukarıya kaydedilmiş olan ilk mısrandaki sözcükler incelendiğinde Ahmed Hasîb’in seçimini yaparken ve ifadeyi oluştururken kelimelerin birden çok anlamını gözettiği anlaşılmaktadır. Nitekim “tab”ın hem “kitab vb. basma” hem de “huy, karakter” manası vardır. “Matbû” da hem “basılmış, basılı” hem de “latif, güzel” anlamlarına sahiptir. Hasîb, sadrazamın karakterini överken manzumesinin yazılma sebebi olan kütüphaneye alakayı da sıkıca korumuştur. Hepsini beraber düşünülünce şair tarafından “tehzîb”in ıstılâhî anlamının da dikkate alındığı söylenebilir. Diğer taraftan büyük kısmı sözü edilen ıstılâhî manaya uygun mahiyette olduğundan, bazıları da kelimenin sözlük anlamıyla kullanılması şeklinde birçok eserin isminde “tehzîb” yer almaktadır. İbn Miskeveyh’in (ö. 421/1030) ahlâk felsefesine dair *Tehzîbü’l-Ahlâk*’ı, Ferrâ el-Begavî’nin Şâfiî fikhına dair kaleme aldığı *et-Tehzîb*’i, İmam Nevevî’nin ıstılâh ve fikhî lafızları açıkladığı *Tehzîbü’l-Esmâ ve’l-Lügât*’i, Sa’deddin Teftâzânî’nin mantık ve kelâm konularını muhtasar olarak işlediği *Tehzîbü’l-Mantık*’ı örnek olarak zikredilebilir. Fakat beyitte açık bir işaret bulunmadığından zengin bir literatür içerisinde Hasîb’in kastettiği esere dair tahminde bulunmak zordur.

• **Reşehât** (B.N: 46)

“Damla, damlama” anlamındaki “reşha”nın çoğuludur. Aynı zamanda Fahreddin Ali Safî’nin (ö. 939/1532) Nakşibendî meşayihinin biyografisini anlattığı *Reşehât-ı Aynü’l-Hayât* adlı Farsça eserine işaret edilmiş olması muhtemeldir (Ali Sâfi 1269/1852).

• **Nefehât** (B.N: 46)

“Güzel koku, esinti” anlamındaki “nefha”nın çoğuludur. Beytin anlamı şu şekilde aktarılabilir: “Doğruluğunu tasdik için divitten 'sah'ın mürekkebi damladıkça ('Doğrudur' yazıldıkça) her taraf ihsanının güzel kokusunun esintileriyle dolardı.” Hasîb bu kelime ile Sadreddin Konevî'nin mühim eserlerinden olan *en-Nefehâtü'l-İlâhiyye*'ye (Demirli 2008: 425) işaret etmiş olabilir. Zira akabindeki beyitlerde de Konevî'den söz edilen kısımlar vardır. Bununla birlikte Molla Câmî'nin sûfî tabakâtına dair Farsça olarak kaleme aldığı *Nefehâtü'l-Üns* adlı eseri de akla gelmektedir (Câmî 1337). Söz konusu tabakât Osmanlı sahasında da Lâmiî Çelebi tarafından bazı eklemelerle birlikte tercüme edilmiştir (Karaca 2019). Diğer taraftan aşağıdaki beyitlerle birlikte değerlendirilince şairin söz konusu beyti her iki esere de işaret edilir şekilde oluşturduğu da söylenebilir.

• **Lisân-ı Gayb** (B.N: 47)

“Gaybın dili” anlamındadır. “Lisân-ı gayb-ı fütûhât-ı kutb-ı Rabbânî” (Rabbânî kutbun feyizle eriştiği Hakk'ın gizli sırlarının gaybının dili) tamlamasında yer almaktadır. Söz konusu ifadeyi eser isminden ziyade sıfat olarak değerlendirmek de mümkündür. Bu noktada hemen bir üst beyitte atf ihtimali belirtilen *Nefehâtü'l-Üns*'te Molla Câmî'nin Hâfız-ı Şîrâzî için kullandığı “Lisânü'l-Gayb” sıfatı dikkati çekmektedir (Karaca 2019: 1401). Fakat Hasîb'in bu bağlantıyı kurup kurmadığı konusunda kesin hüküm vermek zordur. “Lisân-ı gayb” terkinin geçtiği 47. beyit şu şekildedir:

Cenâb-ı hazret-i Şeyh'îñ kerâmetindendir

**Lisân-ı gayb-ı fütûhât-ı kutb-ı Rabbânî**

Bu beyitte lisân-ı gayb ile fütûhât isimlerinin işaretlenmiş olması ve hemen ilk satırda “Hazret-i Şeyh” ifadesinin bulunması dikkatleri Muhyiddin İbnü'l- Arabî'ye (ö. 1240) çekmektedir. Müteakip beyit de kayda değerdir:

Cenâb-ı hazret-i Şadr'îñ defînesinden olan

**Bi-ḥaṭṭ-ı Şeyh-i mükerrerem kitâb-ı zî-şânı**

İkinci mısradaki geçen “Bi-ḥaṭṭ-ı Şeyh-i mükerrerem...” İbnü'l-Arabî'nin kendi eliyle yazdığı bir eserin Hekimoğlu Ali Paşa'nın şahsi

kütüphanesinde mevcut olduğunu düşündürmektedir. Yapılan araştırma neticesinde Süleymaniye Ktp. Ayasofya No. 2147’de kayıtlı ve İbnü’l-Arabî’nin kendi hattıyla kaleme alınmış bir esere ulaşmak mümkün olmuştur. Eserin zahriyesinde *Fütûhât-ı Mekkiyye* yazısı okunmaktadır. 48 varaktan oluşan eser bizzat yazar tarafından kaleme alınan ilk nüshaya bir zeyl mahiyetindedir. Bu hususu eserin ferağ kısmında kendisi belirtmektedir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya 2147: 48b). Kitabın başında mevcut olan I. Mahmud’a ait vakıf mührü, söz konusu yazmanın Hekimoğlu Ali Paşa’nın hayatta olduğu bir zamanda padişah tarafından Ayasofya Kütüphanesi’ne verildiğini göstermektedir. Bu itibarla bir üstteki beyitte *Fütûhât* ismiyle zikredilen ve Hasîb’in “sadrızamın definesinden” olarak bahsettiği kitabın İbnü’l-Arabî’nin hatt-ı desti ile kaleme aldığı eser olması muhtemeldir. Öte taraftan Ayasofya koleksiyonuna çok sayıda kitap veren padişahın böyle kıymetli bir nüshayı Hekimoğlu Ali Paşa’dan hediye ya da satın alma yoluyla temin edip kütüphaneye vakfetmiş olması da mümkündür. Zira devlet adamları tarafından Sultan Mahmud’a hediye edilen kitap sayısının yüzlerce olduğu, hatta binlere ulaştığı Topkapı Sarayı’ndaki bir belgeye de yansımıştır (Erünsal 2008: 233). Son olarak “Cenâb-ı hazret-i Şadr’iñ definesinden olan” mısraındaki “Hazret-i Sadr” ifadesini, bir sonraki beyitte de eserine ve kendisine atıf bulunan Sadreddin-i Konevî olarak yorumlamak makul görünmektedir. Zira Sadreddin-i Konevî’nin İbnü’l-Arabî ile bir müddet görüştüğü bilinmektedir. Hatta İbnü’l-Arabî’nin onun üvey babası olduğuna dair rivayetler de vardır (Demirli 2008: 420). Böyle olunca söz konusu müellif hattı eserin Konevî’nin terekesinden Hekimoğlu Ali Paşa’ya ulaşmış olabileceği söylenebilir. Beyitte işaretlenmiş diğer bir kelime olan “fütûhât” a ise yine işaretli olarak yer aldığı 4. beyitle ilgili kısımda değinilmiştir.

• **Miftâh-ı Gayb** (B.N: 49)

“Gaybın anahtarı” anlamındadır. Beyitteki bağlama göre “Allah’ın yardımının gaybı açması” şeklinde aktarılabilecek olan “miftâh-ı gayb-ı nusret” tamlamasında kullanılmıştır. Söz konusu ifade ile yukarıda “lisân-ı gayb” maddesinde de bilgi verilmiş olan, İbnü’l-Arabî’nin talebesi ve bir rivayette de üvey evladı olan Sadreddin-i Konevî’nin, varlığın mahiyeti hakkında keşfi olarak kaleme aldığı *Miftâhu’l-Gayb* adlı

eserine işaret edilmiştir. Tam adı *Miftâhu'l-Gaybi'l-Cem'i ve'l-Vücûd fi'l-Keşfi ve's-Şuhûd'* dur (Konevî 2014).

• **Sadr** (B.N: 49)

“Önder, başkan” anlamıyla “beşâret-i uzmâ-yı sadr-ı irfânî” (irfânî önderin büyüklüğünün müjdesi) tamlamasında kullanılmıştır. Beytin genel anlamı şu şekilde aktarılabilir: “Ortaya çıkması Allah’ın yardımının gaybı açmasıdır. Ne hoş irfânî önderin büyüklüğünün müjdesi!” Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa’nın Hakk’ın feyzine ve yardımına mazhar, manevî dünyası kâmil bir zat olduğuna işaret edilerek övüldüğü beyitte, ikinci mısradaki “sadr” hem sadrazamanı hem de ilk mısradaki geçen *Miftâh-ı Gayb*’in müellifi Sadreddin-i Konevî’yi belirtir şekilde kullanılmıştır.

• **Zahîr** (B.N: 50)

“Destekleyen, yardımcı” anlamındadır. Beytin genel anlamı şöyledir: “Mevlâ, sadrazamlığında daimî eylesin. Hakk’ın yardımı iki âlemde destekçisi olsun!” Hasîb’in müderris ve kadı olması hasebiyle fetva ve fıkıh kitaplarını sık sık zikrettiği göz önüne alındığında zahîr ismi ile Zahîrüddîn Buhârî’ye (ö. 619/1222) veya kendi fetvalarını bir araya getirdiği *el-Fetâva’z-Zahîriyye* adlı esere gönderme yapıldığı düşünülebilir (Süleymaniye Ktp., Fatih 2381).

Hasîb’in manzume boyunca işaretlediği eser, ıstılah ve müellif isimleri bunlardan ibarettir. Bunlar dışında üzerini çizmediği fakat eser ismi olarak alınabilecek ibareler de dikkat çekmektedir. Örneğin tarih beytinden bir önceki mahlas beyti bunlardan biridir ve şu şekildedir:

*Hasîb muhtaşar* eyle *mutavvel* itme sözi

Du’âya başla *hulâşayla* geldi ezmânı (B.N: 51)

Bilhassa fıkıh sahasında “Muhtasar” ismiyle Kudûrî’den İbnü’l-Hâcib’e<sup>31</sup> kadar geniş bir literatür dikkati çekmektedir. Yine “mutavvel” kelimesi Sa’deddin Teftâzânî’nin, Hatîb el-Kazvîni’nin Arap grameri ve belagatına dair “*Telhîsü’l-Miftâh*”ına yazdığı şerh bağlamında ele alınabilir. “Hulâsa” kelimesine ise kasidenin ikinci beytine dair açıklamalarda değinilmiştir.

<sup>31</sup> 1742’deki kütüphane envanterinde İbnü’l-Hâcib’in *el-Muhtasar* adlı eserinden sekiz nüsha bulunması dikkat çekicidir (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar 244: 10b-11a).

Aşağıdaki tabloda Hasîb'in eser atfı yaptığı değerlendirilen kelimeler alfabetik olarak listelenmiş, tespit edilen eserler ve bu kaynakların ait oldukları ilim sahası da diğer sütunda verilmiştir.

Kelime	Atfı değerlendirilen eser/eserler	Ait olduğu saha
<b>Adliyye</b> (2, 7) <sup>32</sup>	Resûl b. Salih/ <i>Fetâva'l-Adliyye</i>	Fıkıh
<b>Atâ</b> (5)	Atâullah el-İskenderî/ <i>el-Hikemü'l-Atâiyye</i>	Tasavvuf
<b>Avârif</b> (6)	Şehâbeddin es-Sühreverdî/ <i>Avârifü'l-Ma'ârif</i>	Tasavvuf
<b>Bahr-i Râik</b> (38)	Zeynüddin İbn Nuceym/ <i>el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik</i>	Fıkıh
<b>Bidâye</b> (41)	İbn Kesîr/ <i>el-Bidâye ve'n-Nihâye</i>	Tarih
<b>Binâ</b> (24)	<i>Binâü'l-Ef'âl</i>	Arap dili
<b>Celâl</b> (36)	Celâleddîn el-Mahallî- Süyûtî/ <i>Tefsîrü'l-Celâleyn</i>	Tefsir
	Necmeddîn-i Kübrâ/ <i>Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl</i>	Tasavvuf
<b>Cemâl</b> (36)	Necmeddîn-i Kübrâ/ <i>Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl</i>	Tasavvuf
<b>Cevâmi'</b> (23)	Süyûtî/ <i>Cem'u'l-Cevâmi'</i>	Arap dili
<b>Dav'</b> (19)	İbn Hamza/ <i>Dav'u'l-Envâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr</i>	Fıkıh
<b>Dirâye</b> (20, 41)	Fahreddin er-Râzî/ <i>Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İcâz</i>	Belâgat
	Kâkî/ <i>Mi'râcü'd-Dirâye ilâ Şerhi'l-Hidâye</i>	Fıkıh
	Askalânî/ <i>ed-Dirâye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye</i>	Hadis
	Süyûtî/ <i>İtmâmü'd-Dirâye</i>	İlimler Usûlü

<sup>32</sup> Parantezdeki rakamlar, kelimelerin yer aldıkları beyit numaralarını ifade etmektedir.

<b>Enzâr</b> (21)	Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahânî/ <i>Metâliu'l-Enzâr</i>	Kelâm
	İmam Birgivî/ <i>İm'ânü'l-Enzâr</i>	Arap dili
	Ebû Saîd el-Hâdimî/ <i>Arâisü'l-Enzâr ve Nefâisü'l-Ebkâr</i>	Mantık
<b>Eşbâh</b> (35)	Süyûtî/ <i>el-Eşbâh ve'n-Nezâir</i>	Usûl-i Fıkıh
	Zeynüddin İbn Nüceym/ <i>el-Eşbâh ve'n-Nezâir</i>	Usûl-i Fıkıh
<b>Fevâiyh</b> (43)	Abdurrahman el-Bistâmî/ <i>el-Fevâihu'l-Miskiyye fî Fevâtihi'l-Mekkiyye</i>	Ansiklopedik
	Necmeddin-i Kübrâ/ <i>Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl</i>	Tasavvuf
<b>Feyz</b> (22)	Şeyhülislam Feyzullah Efendi/ <i>Fetâvâ-yı Feyziyye</i>	Fıkıh
<b>Fihris[t]</b> (36)	İbnü'n-Nedîm/ <i>el-Fihrist</i>	Bibliyografya
<b>Fusûs</b> (8)	İbnü'l-Arabî/ <i>Füsûsu'l-Hikem</i>	Tasavvuf
<b>Fütûhât</b> (4, 7)	İbnü'l-Arabî/ <i>Fütûhâtü'l-Mekkiyye</i>	Tasavvuf
<b>Gülistân ve Bostân</b> (13)	Sa'dî-i Şirâzî/ <i>Gülistân, Bostân</i>	Edebiyat
<b>Havâşî</b> (1)	Zemahşerî / <i>Havâşî'l-Mufassal</i>	Arap dili
	Seyyid Şerif Cürcânî/ <i>Hâşiye ale'l-Mutavvel (Havâşî's- Seyyid)</i>	Belâgat
<b>Hayriyye</b> (7)	Hayreddin er-Remlî/ <i>el-Fetâva'l-Hayriyye</i>	Fıkıh
<b>Hulâsa</b> (2, 51)	Muhibbî/ <i>Hulâsatü'l-Eser</i>	Tabakât/ biyografi
<b>Hüsâm</b> (4)	Ahsîkesî/ <i>el-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb (el-Müntehabü'l-Hüsâmî)</i>	Fıkıh
<b>İslâh</b> (19)	Kemalpaşazâde/ <i>İslâhu'l-Vikâye</i>	Fıkıh
<b>İfsâh</b> (9)	Niksârî/ <i>el-İfsâh</i>	Belâgat
<b>İhyâ</b> (8)	İmam Gazzâlî/ <i>İhyâü Ulûmi'd-Dîn</i>	Kelâm, fıkıh, tasavvuf
<b>İnâye</b> (9)	Bâbertî/ <i>el-İnâye</i>	Fıkıh
<b>İtkân</b> (35)	Süyûtî/ <i>el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân</i>	Ulûm-i Kur'ân

<b>Îzâh</b> (19)	Kemalpaşazâde/ <i>Îzâhu'l-İslâh</i>	Fıkıh
<b>İzz</b> (23)	İzzeddin ez-Zencânî/ <i>el-İzzî fi't-Tasrîf</i>	Arap dili
<b>Kâfi</b> (22)	Hâkim eş-Şehîd/ <i>el-Kâfi</i>	Fıkıh
<b>Kâmûs</b> (29)	Fîrûzâbâdî/ <i>Kâmûsü'l-Muhît</i>	Lügat
<b>Kenz</b> (42)	Pezdevî/ <i>Kenzü'l-Vusûl</i>	Fıkıh
	Ebü'l-Berekât en-Nesefî/ <i>Kenzü'd- Dekâ'ik</i>	Fıkıh
	Müttakî el-Hindî/ <i>Kenzü'l-Ummâl</i>	Hadis
<b>Lem'-i Nûrânî</b> (40)	Ahmed Bûnî/ <i>Lem'atü'n-Nûrâniyye</i>	Dua ve ilm-i havas
	Sadreddîn-i Konevî/ <i>Lem'atü'n-Nûrâniyye</i>	İlm-i cifr
<b>Makâsîd</b> (7)	Sa'deddin et-Teftâzânî/ <i>el-Makâsîd</i>	Kelâm
	Şemseddin es-Sehâvî/ <i>el-Makâsîdu'l-Hasene</i>	Hadis
<b>Maksûd</b> (24)	<i>Maksûd</i>	Arap dili
<b>Mantık</b> (13)	Ferîdüddîn-i Attâr/ <i>Mantıku't-Tayr</i>	Edebiyat
<b>Mecmau'l-Bahreyn</b> (5)	Muzafferüddin İbn Sââtî/ <i>Mecmau'l-Bahreyn</i>	Fıkıh
	Sâgânî/ <i>Mecmau'l-Bahreyn ve Matlau'l-Neyyireyn</i>	Lügat
<b>Mefâtih</b> (44)	Muhammed el-Hârizmî/ <i>Mefâtîhu'l-Ulûm</i>	Ansiklopedik
	Fahreddin er-Râzî/ <i>Mefâtîhü'l-Gayb</i>	Tefsir
<b>Menâr</b> (19)	Ebü'l-Berekât en-Nesefî/ <i>Menâri'l-Envâr</i>	Fıkıh
<b>Menhec</b> (4)	Ebü Hayyân el-Endelüsî/ <i>Menhecü's-Sâlik</i>	Arap dili
<b>Merâh</b> (44)	Ahmed b. Ali b. Mesud/ <i>Merâhu'l-Ervâh</i>	Arap dili
<b>Meşârik</b> (18)	Sâgânî/ <i>Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye min Sihâhil'l-Ahbâri'l-Mustafaviyye</i>	Hadis
<b>Metâli'</b> (22)	İsfahânî/ <i>Metâliu'l-Enzâr</i>	Kelâm
<b>Mevâhib</b> (8)	Kastallânî/ <i>Mevâhibü'l-Ledünniyye</i>	Siyer

<b>Mevâid</b> (10)	Gelibolulu Mustafa Âlî/ <i>Mevâidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis</i>	Görgü, teşrifat
	Niyâzi-i Mısırî/ <i>Mevâidü'l-İrfân</i>	Tasavvuf
<b>Miftâh-ı Gayb</b> (49)	Sadreddin Konevî/ <i>Miftâhu'l-Gayb</i>	Tasavvuf
<b>Minah</b> (5)	Ali el-Kârî/ <i>Minahu'r-Ravzi'l-Ezher fî Şerhi'l-Fikhi'l-Ekber</i>	Kelâm ve Akâid
	Ali el-Kârî/ <i>el-Minahu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye</i>	Kıraat
<b>Misbâh</b> (4)	Mutarrizî/ <i>el-Misbâh</i>	Arap dili
<b>Mişkât</b> (7)	Hatîb et-Tebrîzî/ <i>Mişkâtü'l-Mesâbih</i>	Hadis
<b>Mugni'l-Lebib;Mugni</b> ( 9, 44)	İbn Hişâm en-Nahvî/ 	Arap dili
<b>Muhîtü'l-Burhânî</b> (5)	Burhâneddin el-Buhârî/ <i>Muhîtü'l-Burhân</i>	Fıkıh
<b>Müeyyed</b> (17)	Müeyyedzâde/ <i>Mecmau'l-Fetâvâ (Fetâvâ-yı Müeyyedzâde)</i>	Fıkıh
<b>Nâfi'a</b> (27)	İsmail Hakkı Bursevî/ <i>Risâletü'l-Câmi'a li-Mesâilü'n-Nâfi'a</i>	Fıkıh ve kelâm
<b>Nazm-ı Dürer</b> (14)	Bikâî/ <i>Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver</i>	Tefsir
<b>Nefâis</b> (30)	Ali Şîr Nevâî/ <i>Mecâlisü'n-Nefâis</i>	Edebiyat
	Ebû Saîd el-Hâdimî/ <i>Arâisü'n-Nefâis</i>	Mantık
<b>Nefehât</b> (46)	Sadreddin Konevî/ <i>en-Nefehâtü'l-İlâhiyye</i>	Tasavvuf
	Molla Câmî/ <i>Nefehâtü'l-Üns</i>	Tabakât/ biyografi
<b>Neşr</b> (27)	İbnü'l-Cezerî / <i>en-Neşr fî'l-Kırâ'ati'l-Aşr</i>	Kırâat
<b>Netâyicü'l-Efkâr</b> (42)	İbn Hacer el-Askalânî/ <i>Netâ'icü'l-Efkâr</i>	Hadis



	Mustafa b. Hamza / <i>Netâicü'l-Efkâr</i>	Arap dili
<b>Nihâye</b> (32, 41)	Hüsâmeddîn Sîgnâkî / <i>en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye</i>	Fıkıh
	İbnü'l-Esîr / <i>en-Nihâye</i>	Garîbü'l-hadîs
<b>Nusûs</b> (8)	Molla Câmî / <i>Nakdû'n-Nusûs fî Şerhi Nakşi'l-Fusûs</i>	Tasavvuf
	Sadreddin-i Konevî / <i>en-Nusûs</i>	Tasavvuf
<b>Nüzhet</b> (45)	Askalânî / <i>Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker</i>	Usûl-i hadis
	Askalânî / <i>Nüzhetü'l-Elbâb fî'l-Elkâb</i>	Ricâlü'l-hadis
	Kemâleddin el-Erbârî / <i>Nüzhetü'l-Elibbâ</i>	Biyografi
	Hamdullah el-Müstevfî / <i>Nüzhetü'l-Kulûb</i>	Coğrafya ve kozmografya
<b>Reşehât</b> (46)	Fahreddin Ali Safî / <i>Reşehât-ı Aynü'l-Hayât</i>	Tabakât / biyografi
<b>Riyâz</b> (30)	İmam Nevevî / <i>Riyâzü's-Sâlihîn</i>	Hadis
	Riyâzî Mehmed Efendi / <i>Riyâzü'ş-Şu'arâ</i>	Edebiyat
<b>Sahâyif</b> (37)	Müneccimbaşı Ahmed Dede / <i>Sahâyifü'l-Ahbâr</i>	Tarih
<b>Sevânih</b> (9, 43)	Ahmed Gazzâlî / <i>Sevânihü'l-Uşşâk</i>	Tasavvuf
<b>Sirâc</b> (4)	Kâriülhidâye / <i>el-Fetâva's-Sirâciyye</i>	Fıkıh
	Secâvendî / <i>el-Ferâizü's-Sirâciyye</i>	Fıkıh
<b>Sudûr</b> (40)	Kâfiyeci / <i>Neşâtu's-Sudûr</i>	Fıkıh
	Süyûtî / <i>Şerhu's-Sudûr bi-Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr</i>	Akâid ve kelâm
<b>Şâfiye</b> (40)	İbnü'l-Hâcib / <i>eş-Şâfiye</i>	Arap dili
<b>Şemâil</b> (38)	Tirmizî / <i>eş-Şemâilü'n-Nebeviyye</i>	Şemâil
<b>Tabakât</b> (2)	İbn Sa'd <i>et-Tabakâtü'l-Kübrâ</i>	Tabakât / biyografi
<b>Tavâli'</b> (40)	Kâdı Beyzâvî / <i>Tavâli'ü'l-Envâr</i>	Kelâm

<b>Tehzîb</b> (45)	İbn Miskeveyh/ <i>Tehzîbü'l-Ahlâk</i>	Ahlak felsefesi
	Ferrâ el-Begavî/ <i>et-Tehzîb</i>	Fıkıh
	İmam Nevevî/ <i>Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât</i>	Fıkıh, lügat
	Sa'deddin et-Teftâzânî/ <i>Tehzîbü'l-Mantık</i>	Mantık ve kelâm
<b>Tenvîr</b> (42)	Süyûtî/ <i>Tenvîrü'l-Havâlik</i>	Hadis
<b>Teshîl</b> (27)	Şeyh Bedreddin/ <i>et-Teshîl</i>	Fıkıh
<b>Tevfik</b> (26)	Zeynüddin Cüneyd el-Hanefî/ <i>Tevfikü'l-Înâye fî Şerhi'l-Vikâye</i>	Fıkıh
	Karadavudzâde/ <i>Tevfikü Muvaffıkî'l-Hayrât</i>	Evrâd
<b>Teysîr</b> (27)	Ebû Amr ed-Dânî/ <i>et-Teysîr</i>	Kırâat
<b>Tuhfetü'l-Mülûk</b> (3)	Ömer Nesevî/ <i>Tuhfetü'l-Mülûk</i>	Fıkıh
	Muhammed b. Ebû Bekir Râzî/ <i>Tuhfetü'l-Mülûk</i>	Fıkıh
<b>Vassâf</b> (11)	Şerefüddin Vassâf/ <i>Târîh-i Vassâf</i>	Tarih
<b>Vikâye</b> (33)	Burhânüşşerîa/ <i>Vikâyetü'r-Rivâye fî Mesâilî'l-Hidâye</i>	Fıkıh
<b>Yenâbi'</b> (10)	Bedreddîn eş-Şiblî/ <i>el-Yenâbi' fî Ma'rifeti'l-Usûl ve't-Tefâri'</i>	Fıkıh
<b>Zahîr</b> (50)	Zahîrüddîn Buhârî/ <i>el-Fetâva'z-Zahîriyye</i>	Fıkıh

Hasîb manzumesi boyunca yaklaşık 120 kelimeyi işaretlemiştir. Bunlardan büyük kısmı eserlere atıf içerirken bazıları da müelliflere, çeşitli sahalara ait türlere veya terimlere işaret etmektedir. Binâ, Maksûd, İhyâ, Fusûs, Gülistân, Bostân gibi sözcüklerle kastedilen eserler çok net iken bazı sözcükler birden fazla eseri değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bunlara yukarıda işaretli kelimeler üzerinden manzume tahlil edilirken ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Tablodaki bilgilerden de anlaşılacağı üzere Ahmed Hasîb'in işaret ettiği eserlerin büyük kısmı fıkıh sahasına aittir. Bu durum kadılık mesleğinin şiirine yansımaları olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte yıllarca müderrislik yapmış bir âlim, tarih ve edebiyat sahalalarında

eserler kaleme alan entelektüel bir müellif oluşu da manzumesine tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf, edebiyat, Arap dili, lügat, tabakât ve tarih eserleri ile ansiklopedik ve genel kültüre dair çeşitli kaynaklara yaptığı atıflarla aksetmiştir.

## Sonuç

XVIII. yüzyıl devlet adamlarından Hekimoğlu Ali Paşa 1155/1742 senesinde ikinci kez sadrazam olunca devrin şairleri bu tayini tebrik niyetiyle tarih manzumeleri kaleme almıştır. Daha sonra Ali Paşa söz konusu şiirleri bir araya getirme işini hem şair hem de ilim adamı olan Ahmed Hasîb Efendi'ye vermiştir. Şair Hasîb, yaklaşık bir sene süren bu toplama işini bitirdikten sonra sadaret tayini haricinde; fakat yine Ali Paşa'nın medhiye alakalı olan şiirlerini *Mecmûa-i Tevârîh* adlı eserine eklemiştir. Paşa'nın ikinci kez sadrazam olarak tayin edildiği sene, Sultan I. Mahmud'un Fatih Külliyesi'ne yaptırdığı kütüphane için kaleme aldığı ve bu çalışmanın konusunu oluşturan manzume de söz konusu şiirler arasındadır.

Makalede kütüphane inşa edilmeden evvel cami içerisinde yer alan Fatih Kitaplığı hakkında bilgiler verilmiş, ardından da Sultan I. Mahmud'un külliye içerisine yaptırdığı kütüphaneyle ilgili hususlara değinilmiştir. 1742'de kütüphane inşaatı tamamlandıktan sonra dönem şairleri bu duruma kayıtsız kalmamış ve tarih manzumeleri kaleme almışlardır. Fakat söz konusu manzumelerin bazıları kütüphane kitabesinde yazan 1155/1742 senesiyle uyuşmadığından bu durum araştırmacıları şüpheye düşürmüştür. Söz konusu rakamlar arasında 1154 ve 1163 seneleri yer almaktadır. Makalede bu farklı senelerin sebebi ayrıntılı olarak ele alınmış, arşiv vesikaları ve dönem kroniklerinden yararlanılarak her iki tarihin de hatalı olmadığı gösterilmiştir. Ayrıca Süleyman İzzî Efendi'nin eserinden referansla kütüphanenin açılış zamanı olarak verilen 26 Rebiulevvel 1155'in söz konusu eserde verilen tarihi yansıtmadığı; 1163 senesinin ise kütüphane kitabesinde de açılış yılı olarak belirtilen 1155'ten 8 yıl sonra, 26 Rebiulevvel 1163/5 Mart 1750'de padişahın da katılımıyla gerçekleşen büyük bir merasimi ifade ettiği tespit edilmiştir. Bu bilgilerin ardından söz konusu kütüphane için yazılmış olan tarih manzumesinin tahliline geçilmiştir.

Ahmed Hasîb, I. Mahmud'un yaptırdığı kütüphane için kaleme aldığı 52 beyitten oluşan tarih manzumesini başta tevriye, ihâm, mübâlağa, teşbih, telmih olmak üzere çeşitli edebî sanatları kullanarak ustaca örmüştür. Çalışmada manzumenin metni için esas alınan Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, 3388 numarada kayıtlı mecmua bizzat şairin elinden çıkmıştır. Hasîb, beyitlerde vurgulamak istediği sözcükleri kırmızı mürekkeple çizerek okuyanda tedai ettirmesi gereken kitap ve müellif isimlerine işaret edilmiştir. Böylece İslâm dünyası ile Osmanlı ilim ve kültür hayatında mühim yeri olan çeşitli eserlerin isimlerini kullanıp bir yandan Sultan I. Mahmud'u ve sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa'yı överken diğer yandan da kitabiyata dair ciddi bir literatür zikretmiş, bir anlamda kütüphane hulâsası olan bir manzume ortaya koymuştur.

Hasîb, beyitleri dikkatle işlerken yalnızca kitap isimlerinden yararlanmamıştır. Yer yer İsfahânî, İsmet, Ekmel gibi her biri alanında önemli isimleri, birden çok anlamı çağrıştıracak şekilde kelime oyunlarında kullanmıştır. Bazı kısımlarda da eser isminden ziyade çok geniş bir sahayı ifade eden siyer, zeyl, na't, sarf gibi kelimeleri veya "kutb" gibi ıstılâhî ifadeleri işaretleyerek zihinlerde geniş bir çağrışım alanı oluşturmuştur.

Şairin atf yaptığı eserlerin büyük kısmının, kadılık mesleğinin şiirine yansması olarak da değerlendirilebilecek olan fıkıh sahasına ait kaynaklar olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yıllarca müderrislik yapmış, tarih ve edebiyat sahalarında önemli eserler kaleme almış biri oluşu da manzumesine aksetmiştir. Nitekim tefsir, hadis, kelâm, tasavvuf, edebiyat, Arap dili, lügat, tabakât ve tarih eserleri ile ansiklopedik ve genel kültüre dair mühim kaynaklara da azımsanmayacak ölçüde işaret etmiştir. Bu durum XVIII. asırda yaşayan Osmanlı entelektüelinin kitap dünyasına bir nebze ışık tutması bakımından da önemli ipuçları taşımaktadır.

## METİN

### Tārīh-i Ḥasīb el-Burusevī

*Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün*

- (1) Cenāb-ı Ḥazret-i Maḥmūd Ḥān-ı Ğazī kim  
Odur **ḥavāṣi**-i ğabrāya zıll-i Yezdānī

İmām-ı ehl-i hüdā şehriyār-ı **'adliyye**  
**Ḥulāṣa**-i **ṭabaḳāt**-ı mülük-i 'Oṣmānī

Vücüd-ı pāki anıñ **tuḥfetü'l-mülük**-i cihān  
Gubār-ı dergehi çün tütüyā **Şıfāhānī**

**Sirāc**-i millet ü **mişbāḥ** u **menhec**-i taḳvā  
**Ḥüsām**-i ğazv ü **fütūḥāt** u Fātiḥ-i şānī

- (5) Olup der-dest-i **'atāyāsı mecma'u'l-baḥreyn**  
Derün-ı pür-**minahı** hem **muḥit-i burhānī**

O şeh-süvār-ı **'avārif**-semīr-i zī-şānuñ  
Sezādır olsa **ḥavākīn**-i Çin derbānı

**Maḳāşid**-ı dil-i pāki umūr-ı **ḥayriyye**  
Cihānı eyledi **mişkāt**-ı **'adli nūrānī**

**Mevāhib** ü keremi kıldı 'ālemi **iḥyā**  
**Fuşuş**-ı cūd-ı **nuşuşı** pür itdi ekvānı

Kef-i **'ināyesi muġni'l-lebīb**-i 'irfāndır  
**Sevāniḥ**-i dil-i **ifşāḥı** feyz-i Sübhānī

- (10) Cihānı kıldı **yenābī'** -i re'feti sırāb  
**Mevā'id**-i keremi itdi sır cev' ānı

Olursa ger buleġā zāt-ı pākine **vaşşāf**  
Be-**vefḳ**-ı kām olamaz yine menḳabet-ḥ'ānı

Dem-i ḫilāfetine ger yetişmiş olsaydı  
**Meḥāsin**-i siyerin **zeyl** iderdi **Ḥākānī**

İşitse bülbül-i Şirāz **mantık**-ı pākin  
Nühüfte eyler idi **gülsitānī büstānī**

Göreydi **nazm-ı dürer**-bār-ı hüsrevānesini  
Selef sitāyiş ider miydi nuḡk-ı Sehbān'ı

- (15) Bu re'y-i **şā'ib** ü bu **şevket** bu re'y-i **selīm**  
Mülük-i sālifeden kime oldı erzānī

**Nu'üt**-i pāki tükenmez kitāb ismi gibi  
Mekārim-i şiyemi hiç bulur mı pāyānī

Serir-i salṭanatda **mü'eyyed** eyleye Haḡ  
Mu'ammer eyleyüp ol şehriyār-ı zī-şānı

Zi-ğarb tā-be-**meşārık** cihān du' ācısdır  
Cenāb-ı Hażret-i Haḡḡ'ın bu da bir ihsānı

Hemşe 'ālemiñ **ıslāh**ını idüp **izāh**  
**Menār**-ı 'adli virir **ḡav**'-ı nūr-ı Haḡḡānī

- (20) 'Ale'l-ḡuşuş 'ulūm u ma'ārifiñ ḡadrin  
**Dirāye** itmede gelmiş mi dehre aḡrānı

Cihānı eyledi manzūr-ı ḡüsn-i **enzārı**  
Faḡaḡ *Hasīb*-i ḡaribiñ der-i dil vīrānī

Bu vech-ile keremi oldı 'āleme **kāfī**  
**Meḡālī**'-i ufuk-ı dehre virdi **feyzānı**

Münāvebeyle bulurdı **cevāmi**'-i ecdād  
Şalāt-i Cum'a'da her hafta **izz**-i 'unvānı

**Binā** olunması **maḡşūd şarf**-ı himmetle  
Vezir-i a'zamına şādır oldı fermānı

- (25) Civār-ı **Cāmi**'-i Bu'l-Fetḡ-i ḡān Muḡammed'de  
Müceddeden ola dārü'l-kitāb-ı sulṭānī

Mülük-i māzıyeden kime oldı bu **tevfik**  
Tebārake'llāh eyā dāver-i cihān-bānı

‘Ulüm-i **nâfi‘**anîñ **neşrin** eyledi **teshîl**  
Cenâb-ı Hâk ide **teysîr** bed’ ü pâyânı

‘Aceb mi olsa **şihâh-ı hisândan** eşeri  
Rızâ-yı Hâk iledir çün esâs ü bünyânı

Bu rağbet ‘ilm-i şerîfe olunca **kâmûsı**  
Efâzıl u ‘ulemâ oldılar bekā-ğ’ânı

- (30) **Nefâyis**-i kütübin seyr iden dimez mi ‘aceb  
Zihî **riyâz-ı ehadîs** ü ‘**ilm-i Qur’anî**

Göreydi **Seyyid** ü **Sa’dî ‘İşâm** tarhun anîñ  
Olurdu her biri ‘işmet ile nigeħ-bânı

Cenâb-ı Hâzret-i Hâk ide emrini **ekmel**  
**Nihâye** bulmaya iclâl ü şevket-i şânı

**Viķâye** eyleye Bârî vücûd-ı pür-sûdın  
K’odur zemîn ü zamânîñ Şeh-i Süleymân’ı

‘Ale’l-ħuşûş vezîr-i dilîr-i zî-şânı  
Cenâb-ı hâzret-i düstür u Âşaf-ı şânî

- (35) **Bedî‘-i nüşâ-i itkân-ı kâm-rânîdir**  
**Kitâb-ı** ĳadrine **eşbâh** olur mı aĳrânı

Nizâm-ı ‘ âleme **şîrâze**-bend-i ĳikmetdir  
**Celâl**-i devlete **fihris cemâl**-i ‘unvânı

**Şahâyif**-i arazîn üzre zât-ı behbûdı  
Medâr-ı **ķuţb** gibi döndürür bu devrânı

Yed-i şerîfesi cûdda çü **baħr-i râ’iķdir**  
**Şemâ’il** ü şiyemi reşk-i Ma’n-i Şeybânî

Seħâda Hâtem-i Tayy defterin idüp **maţvî**  
Veğâda nerm ider saĳtı-i Nerîmân’ı

- (40) **Şudûr** ü ĳavm-i kibâra cevâbı **şâfiyedir**  
**Tavâlî‘**-i himem ü cûdı **lem‘-i nûrânî**

**Bidāyesinde** her emriñ **nihāye-i** hayrı  
**Dirāye** itmede mülhim olur be-‘irfānī

Derūnı **kenz-i** ‘ulūm-ı **netāyicü’l-efkār**  
Cihānı eyledi **tenvīr** hep çerāğānı

**Sevāniḥ-i** dil-i derrāki **mehbiṭü’l-esrār**  
**Fevāyiḥ-i** şiyem ü ḥulḳı feyz-ı rūḥānī

**Merāḥ-ı** ‘ālemyāndır **sürādık-ı** cāhı  
**Mefātiḥ-i** keremi **muḡni** ol kerem kānı

(45) Kemāl-i **nüzhet-i** **tehzīb-i** ṭab‘-ı maṭbū‘ı  
Cihānı kendüye ta‘bīd ider be-fermānı

Midād-ı şaḥ **reşehāt** eyledikce maḥbereden  
Olurdi hep **nefeḥāt-ı** ‘abīr-i iḥsānı

Cenāb-ı ḥazret-i Şeyḥ’iñ kerāmetindendir  
**Lisān-ı ḡayb-i fütūḥāt-ı** ḳuṭb-ı Rabbānī

Cenāb-ı ḥazret-i Şadr’iñ definesinden olan  
Bi-ḥaṭṭ-ı Şeyḥ-i mükerrrem kitāb-ı zī-şānı

Şudūr itmesi **miftāḥ-ı ḡayb-i** nuşretidir  
Zihī beşāret-i ‘uzmā-yı **şadr-ı** ‘irfānī

(50) Mü’ebbed eyleye şadrında Ḥazret-i Mevlā  
**Zahīri** ola dü-‘ālemde ‘avn-i Yezdānī

*Ḥasīb* **muḥtaşar** eyle **muṭavvel** itme sözi  
Du‘āya başla **ḥulāşayla** geldi ezmānı

*Ḥasīb* geldi bir ehl-i nazar didi tārīḥ  
“*Güzel yapıldı bu beytü’l-kitāb-ı sulṭānī*” [Sene: 1155]



## Kaynakça

- AFYONCU, Erhan (2013), *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- AHMED, b. Ali b. Mesud (1323/1905), *Merâhu'l-Ervâh*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- AKPINAR, Ali (2011), "Tefsîrû'l-Celâleyn", *DİA*, XL, İstanbul: TDV Yayınları, 294-295.
- ALİ SÂFÎ, Fahreddin (1269/1852), *Reşehât-ı Aynü'l-Hayât*, Çev. İbn Muhammed Şerîf el-Abbâsî, İstanbul: Emin Efendi Matbaası.
- ÂLİ, Gelibolulu Mustafa (1978), *Görgü ve Toplum Kuralları Üzerinde Ziyâfet Sofraları (Mevâidü'n-nefâis fî kavâidi'l-mecâlis)*, Haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- ALP, Musa (2010), "Arap Dilinde Telif Edilmiş 'el-İfsâh' Adlı Eserin Aidiyet Problemi, Kaynakları, İçeriği ve Değerlendirilmesi", Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10/2, 87-110.
- ALTAŞ, Rahime (2018), *Şeyhülislam Seyyit Feyzullah Efendi ve Fetâvâ-yı Feyziyye*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- ARSLAN, Emine (2017), "Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'nin Fetva Mecmûası ve Kaynaklarının Değerlendirilmesi", Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası, XVI. Yüzyıl, Ed. Ekrem Demirli vd., İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- ÂSİM EFENDİ, Mütercim (2013), *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, I-VI, Haz. Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2013.
- ATAN, Ömer Faruk (2016), "Hicrî VII. Yüzyıl Hanefî Fakihlerinden Burhânüşşerâ'nın Vikâye Adlı Eseri", XXV/2, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 125-153.
- ATTAR, Feridüddin (2019), *Mantık Al-Tayr*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- AYDINER, Mesut (2003), *Mü'minzâde Seyyid Ahmed Hasîb Efendi Ravzatü'l-Küberâ Tahlil ve Metin*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AYNUR, Hatice (2014), "I. Mahmûd'un (ö. 1754) Kütüphaneleri ve Tarih Manzumeleri", *İsmail E. Erünsal'a Armağan*, II, 681-734.
- AYTEKİN, Arif (1991), "Bâbertî", *DİA*, IV, İstanbul: TDV Yayınları, 377-378.

- BAKTİR, Mustafa (1995), “Eşbâh ve Nezâir”, *DİA*, XI, İstanbul: TDV Yayınları, 456-457.
- BAYDER, Osman (2015), “Hâkim eş-Şehîd’in ‘el-Kâfi’ Adlı Eserindeki Faaliyeti Üzerine”, *Bilimname*, XXIX, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2015/2, 245-261.
- BENLİ, Mehmet Sami (2005), “el-Mufassal”, *DİA*, XXX, İstanbul: TDV Yayınları, 368-369.
- BEYZÂVÎ, Kâdî (2014), *Tavâli ‘ü’l-Envâr min Metâil ‘ü’l-Enzâr*, Haz. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- BİRGİVÎ (1253), *İm’ânü’l-Enzâr ale’l-Maksûd*, İstanbul: Dârü’t-Tibâati’l-Âmire.
- CÂMÎ, Molla Abdurrahman (1337), *Nefehâtü’l-Üns min Hadarâti’l-Kuds*, Tsh. Mehdi Tevhidipûr, Tahran: Kitâbfürûş-i Mahmudî.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2009), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- ÇELEBİ, İlyas (2010), “Şiblî, Bedreddin”, *DİA*, XXXIX, İstanbul: TDV Yayınları, 124-125.
- ÇELEBİ, İlyas (2012), “Vefk”, *DİA*, XLII, İstanbul: TDV Yayınları, 605-607.
- ÇOLAK, Orhan (2003), “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, *TALİD* (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi), C. I, S. 2, 339-378.
- ÇÖĞENLİ, M. Sadi (2006), “Mutarrizî”, *DİA*, XXXI, İstanbul: TDV Yayınları, 375-377.
- DEMİR, Osman (2019), “Mehâsin ve Mesâvî”, *DİA*, Ek-2, Ankara: TDV Yayınları, 215-216.
- DEMİRCİ, Selim (2014), “Hatib et-Tebrizî ve Mişkâtü’l-Mesâbih’i Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, XII/2, 95-113.
- DEMİRLİ, Ekrem (2008), “Sadreddin Konevî”, *DİA*, XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 420-425.
- DEMİRTAŞ, Funda (2009), *Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü’l-Memâlik ve Derecâtü’l-Mesâlik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURMUŞ, İsmail (2006), “Muhtasar”, *DİA*, XXXI, İstanbul: TDV Yayınları, 57-59.

- DURMUŞ, İsmail vd (2010), "Tabakât", *DİA*, XXXIX, İstanbul: TDV Yayınları, 288-290.
- DURMUŞ, İsmail (2013), "Zeyil", *DİA*, XLIV, İstanbul: TDV Yayınları, 339-342.
- EL-AHSÎKESÎ, Hüsâmeddin (2005), *El-Müntehab fî Usûli'l-Mezheb*, Thk. Ahmed Muhammed Nasır Abbas el-Avazi, Beyrut: Dârü'l-Medâri'l-İslâmî.
- EL-ASKALÂNÎ, İbn Hacer (1421/2000), *Netâiciü'l-Efkâr fî Tahrîci Ehâdisi'l-Ezkâr*, I-III, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- EL-BUHÂRÎ, Burhâneddin (2003), *El-Muhîtü'l-Burhânî fî Fikhi'n-Nu'mânî*, XI, Thk. Ahmed İzzü ed-Dimeskî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- EL-ENBÂRÎ, Kemâleddin (1967), *Nüzhetü'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Üdebâ*, Thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim, Kahire: Dâru Nehdati Mısır.
- EL-GAZZÂLÎ, Ahmed (1942), *Sevânih*, Haz. Hellmut Ritter, İstanbul: Matbaa-i Maarif.
- EL-GAZZÂLÎ, Ahmed (2008), *Sevânihu'l-Uşşâk (Aşıkların Halleri)*, Çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya, Ankara: Hece Yayınları.
- EL-HÂRİZMÎ, Muhammed (1989), *Mefâtihu'l-Ulûm*, Thk. İbrahim el-Ebyârî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî.
- EL-HİNDÎ, Müttakî (2019), *Kenzü'l-Ummâl*, I-V, Çev. Hüseyin Yıldız vd., İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebü's-Senâ Şemseddin Mahmûd (1305), *Metâliü'l-Enzâr alâ Tevâliü'l-Envâr*, İstanbul: Şirket-i İlmiyye.
- EL-KÜBRÂ, Necmeddin (2009), *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl*, Thk. Yûsuf Zeydân, Kahire: Dârü's-Şürûk.
- EL-MUHİBBÎ, Muhammed Emin ed-Dimeskî (1284), *Hulâsatü'l-Eser fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdi Aşer*, IV, Kahire: Matbaatü'l-Vehbiyye.
- EL-MÜSTEVFÎ, Hamdullah (1915), *Nüzhetü'l-Kulûb*, Tsh. Guy le Strange, Leiden: Luzac and Company.
- EN-NESÂÎ, Ebü Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (1419), *Kitâbu'n-Nu'ût: el-Esmâ ve's-Sıfât*, Thk. Abdülaziz b. İbrahim Şehvan, Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.
- EN-NESEFÎ, Ebü'l-Berekât (1432/2011), *Kenzü'd-Dekâik fî Fikhi'l-Hanefî*, Thk. Said Bekdaş, Medine: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.

- EN-NESEFÎ, Necmeddin Ömer (2019), *et-Teysîr fi't-Tefsîr: Ömer Neseî Tefsiri*, I, Çev. Muhammed Coşkun, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ER, Şaban (2018), *Şeyh Bedreddin Hakkında Son Söz*, İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları.
- EREN, Cüneyt (2001), "Arap Edebiyatında Bed'îyyât", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 27, 57-72.
- ERGİN, Ali Şakir; DURMUŞ, İsmail (2000), "İbnü'l-Verdî, Zeynüddin", *DİA*, XXI, İstanbul: TDV Yayınları, 239-240.
- ERÜNSAL, İsmail E (1988), *Türk Kütüphaneleri Tarihi II, Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1995), "Fatih Kütüphanesi", *DİA*, XII, İstanbul: TDV Yayınları, 250.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1996), "Fatih Camii Kütüphanesi'ne Ait En Eski Müstakil Katalog", *Erdem Dergisi Aydın Sayılı Özel Sayısı II, IX/26*, 659-664.
- ERÜNSAL, İsmail E (2008), *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ERÜNSAL, İsmail E. (2014), "İstanbul Sahafları", *Osmanlı İstanbulu I: I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 29 Mayıs - 1 Haziran 2013*, 397-406.
- ES-SÂBÛNÎ, Nureddin (1982), *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn: Maturidiye Akâidi*, Çev. Bekir Topaloğlu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ET-TEFTÂZÂNÎ, Sa'deddin (2020), *Makâsıdu'l-Kelâm fi Akâidi'l-İslâm*, Haz. İrfan Eyibil, Ahmet Kaylı, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- FINDIKLILI, İsmet Efendi (1989), *Şakaik-ı Nu'maniye ve Zeyilleri: Tekmiletü's-Şakâik fi Hakkı Ehli'l-Hakâik*, C.V, Haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- FURAT, Ahmet Hamdi (2013), *16. Asır Osmanlı Dünyasında Fıkıh*, İstanbul: Yalın Yayıncılık
- GÖKBULUT, Hasan (2007), "Niksârî", *DİA*, XXXIII, İstanbul: TDV Yayınları, 122.

- GÖRMEZ, Mehmet (2008), “Sâgânî, Râdiyüddin”, *DİA*, XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 487-489.
- GÜMÜŞ, Sadreddin (1993), “Cürcânî, Seyyid Şerîf”, *DİA*, VIII, İstanbul: TDV Yayınları, 134-136.
- GÜNDÜZ, İrfan (1989), “Sadreddin Konevî'nin eş-Şeceretü'n-Nu'maniyye fi'd-Devleti'l-Osmaniyye'ye Yaptığı Şerhin Değerlendirilmesi”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Selçuk Dergisi I. Sadreddin Konevi Özel Sayısı*, S. 4, 101-111.
- HAKANİ Mehmed Bey (2008), *Hilye-i Saadet*, Haz. İskender Pala, İstanbul: Kapı Yayınları.
- HATİBOĞLU, İbrahim (2004), “Meşâriku'l-Envârî'n-Nebeviyye”, *DİA*, XXIX, Ankara: TDV Yayınları, 361-362.
- IŞKIN, Gökhan Sebati (2007), “Kuşadalı Mustafa b. Hamza (Adalı), Netâicü'l-Efkâr adlı Eseri ve Kendisine Yöneltilen Eleştiriler”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI/1, 153-171.
- İBN ARABÎ, Muhyiddin (2007), *Fütûhât-ı Mekkiyye*, I-XVIII, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- İBN ATÂULLAH, el-İskenderî (2008), *Hikem-i Ataiyye*, Haz. Abdülaziz Hatip, İstanbul: Nesil Yayınları.
- İBN KEMAL (2007), el-İzâh Şerhü'l-İslâh, Thk. Abdullah Davud Halef Muhammedî, Mahmud Şemseddin Emir Huzâî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ (1417/1997), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Cize: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr.
- İBN NÜCEYM, Zeynüddin (1418/1997), *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâ'ik*, I-VII, Thk. Zekeriyya Umeyrat, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, *Tahbîrü'l-Teysîr*, Thk. Ahmed Muhammed el-Kudât, Dârü'l-Furkân, Ammân, 1421/2000.
- İBNÜ'L-HÂCİB (1330), *eş-Şâfiye*, İstanbul: Kitâbhâne-i Râşid.
- İBNÜ'N-NEDÎM (2019), *el-Fihrist*, Haz. Ramazan Şeşen, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- İBNÜ'S-SÂÂTÎ, Muzafferüddin (1426/2005), *Mecmaü'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn fî Fıkhi'l-Hanefî*, Thk. İlyas Kaplan, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- İMAM NEVEVÎ (2017), *Riyâzü's-Sâlihîn*, I-III, Trc. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya: Tekin Kitabevi.
- İNAN, Göker (2013), *Ahmed Hasîb Efendi'nin Mecmûa-i Tevârîh'i*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAN, Göker (2019), *Hasîb'in Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân İsimli Manzum Tarihinde Fatih Devri (İnceleme-Metin)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- İPEKTEN, Haluk (2001), "İsmetî, Mehmed", *DİA*, XIII, İstanbul: TDV Yayınları, 140-141.
- İZZÎ, Süleyman Efendi (2019), *İzzî Tarihi (Osmanlı Tarihi 1157-1165/1744-1752)*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KAHRAMAN, Abdullah (2017), "Bir İslam Hukukçusu Olarak Ekmelüddin El-Bâbertî", *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/2,, 1-20.
- KALLEK, Cengiz (1995), "el-Fetâva'l-Hayriyye", *DİA*, XII, İstanbul: TDV Yayınları, 443-444.
- KALLEK, Cengiz (1998), "el-Hidâye", *DİA*, XVII, İstanbul: TDV Yayınları, 471-473.
- KALLEK, Cengiz (1999), "İbn Arabşah, Tâceddin", *DİA*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 315-316.
- KANDEMİR, M. Yaşar (1992), "Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin", *DİA*, VI, İstanbul: TDV Yayınları, 58-61.
- KANDEMİR, M. Yaşar (1999), "İbn Hacer el-Askalânî", *DİA*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları, 514-531.
- KANDEMİR, M. Yaşar (1999), "İbn Seyyidünnâs", *DİA*, XX, İstanbul: TDV Yayınları, 316-318.
- KARA, Necati (2006), *Nazmü'd-Dürer*, *DİA*, XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 463-464.
- KARACA, Songül (2019), *Lâmi'î Çelebi, Fütûhu'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn (Nefhâtü'l-Üns Tercümesi): İnceleme, Tenkitli Metin, Sözlük, Dizin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARADAVUDZÂDE Mehmed Efendi (1971), *Şerhu Delâili'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr*, Haz. Mehmed Figani, İstanbul: Ülkü Kitapyurdu.

- KÂRİÜLHİDÂYE, Ebû Hafs Sirâceddin (1426/1999), *Fetâvâ Kâriülhidâye li-Sirâceddîn Ömer b. Ali Hanefî*, Thk. Muhammed er-Rahil Garayibe-Muhammed Ali ez-Zagul, Amman: Dârü'l-Furkân.
- KAZANCI, Asiye Şenat (2010), "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve 'Teysîr'i'", *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Konya, S.10/2, 175-186.
- KELPETİN, Mahmut (2019), "Ma'n b. Zâide", *DİA*, Ek-2, İstanbul: TDV Yayınları, 191-192.
- KEPEKÇİ, Berra (2014), *Hüsameddin Hasan el-Kâtî'nin İsbâgüci Şerhi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Hulusi (1993), "Câmi'", *DİA*, XII, İstanbul: TDV Yayınları, 93.
- KOCA, Ferhat (1995), "el-Ferâizü's-Sirâciyye", *DİA*, XII, İstanbul: TDV Yayınları, 367-368.
- KONEVÎ, Sadreddin (2014), *Miftâhu'l-Gayb: Tasavvuf Metafizigi*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KONUK, Ahmed Avni (2017), *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I-II, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- KÖKSAL, Cüneyd Asım; DÖNMEZ, İbrahim Kâfi (2012), "Usûl-i Fıkıh", *DİA*, XLII, İstanbul: TDV Yayınları, 201-210.
- NEVÂYÎ, Ali Şir (1995), *Mecâlisü'n-Nefâis*, Haz. Hüseyin Ayan vd., Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ (2017), *Riyâzü's-Sâlihîn*, I-III, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, Konya: Tekin Kitabevi.
- NİYÂZÎ-İ MISRÎ, Muhammed el-Malatî (2014), *Mevâidu'l-İrfân ve Avâidu'l-İhsân: İrfân Sofraları*, Arapçadan notlarla çeviren: Süleyman Ateş, Malatya: İnönü Üniversitesi Niyâzî-i Mısırî Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- ONAY, Ahmet Talât (2009), *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Haz. Cemâl Kurnaz, İstanbul: H Yayınları.
- ORAZOV, Orazsahet (2018), "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1, 107-122.

- ORAZOV, Orazsahet (2020), "Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye Bağlamında Oluşan Fıkıh Edebiyatı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/1 (Haziran 2020), 81-122
- ÖNAL, Ahmet (2006), 18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası (Türk Tarih Kurumu Y.70-Değerlendirme, Transripsiyon), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit (1993), "Cem'u'l-Cevâmi'", *DİA*, XVII, İstanbul: TDV Yayınları, 345.
- ÖZBALIKÇI, Mehmet Reşit (2005), "Muğni'l-Lebîb", *DİA*, XXX, İstanbul: TDV Yayınları, 384-386.
- ÖZEL, Ahmet (1989), "Ali el-Kârî", *DİA*, II, İstanbul: TDV Yayınları, 403-405.
- ÖZEL, Ahmet (2011), "Tehzîb", *DİA*, XL, İstanbul: TDV Yayınları, 325-328.
- ÖZEN, Şükrü (2005), "Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü", *TALİD* (Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi), C.III, S.5, 249-378.
- ÖZER, Hasan (2017), "Ebû Saîd Muhammed Hâdimî'nin (v. 1176/1762) Hayatı ve Eserleri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, C. 2, S. 3, 459-491.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi (2012), "Vassâf", *DİA*, XLII, İstanbul: TDV Yayınları, 558-559.
- PALA, İskender (2008), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PEZDEVÎ, Hüseyin (1436/2014), *Usûlü'l-Pezdevî (Kenzü'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl)*, Thk. Said Bekdaş, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- RÂZÎ, Fahreddîn (1308/1890), *Mefâtihu'l-Gayb: Tefsîri'l-Kebîr*, I-VIII, Kahire: Matbaatü'l-Âmireti's-Şerifiyye.
- RİYÂZÎ, Muhammed Efendi (2017), *Riyâzü's-Şuara*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>) (E.T. 17.04.2020)
- SÜHREVERDÎ, Şihâbüddîn (1993), *Tasavvufun Esasları: Avârifü'l-Ma'ârif*, Çev. Hasan Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, İstanbul: Erkam Yayınları.
- SÜRURÎ, Ahmet (2016), "Osmanlı'da Oluşan Kelam Klasikleri: el-Meâlim fî İlmi'l-Kelâm", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 14, S. 28, 401-417.
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâleddîn (1404/1984), *Şerhu's-Sudûr bi-Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.



- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl (1986), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Thk. Sakıp Yıldız-Hüseyn Avni Çelik, İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâleddîn (1425/2004), *Tenvîrü'l-Havâlik*, Thk. Hâlid Beşir Karyutî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- SÜYÛTÎ, Ebü'l-Fazl Celâleddin (1432/2011), *Cem'ü'l-Cevâmi' fi'n-Nahv*, Thk. Nasr Ahmed İbrahim Abdülâl, Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb.
- ŞEYH BEDREDDİN (2012), *et-Teshîl: Şerhu Letâifu'l-İşârât*, II, Ed. Hacı Yunus Apaydın, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- TERGİP, Ayhan (2010), “Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Bir Dil İncelemesi (Metin-Sözlük)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TİRMİZÎ, İmam (2019), *Şemâil-i Şerîf Şerhi*, I-III, Haz. Mehmet Yaşar, İstanbul: Tahlil Yayınları.
- TOPUZOĞLU, Tevfik Rüştü (1997), “Hâşiye”, *DİA*, XVI, İstanbul: TDV Yayınları, 419-422.
- TURGUT, Kadir (2013), “Abdurrahman Câmî, Düşünce ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UĞUR, Mücteba (1997), “Hasen”, *DİA*, XVI, İstanbul: TDV Yayınları, 374-375.
- ULUDAĞ, Süleyman (1995), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa (1989), “Ahsîkesî”, *DİA*, II, İstanbul: TDV Yayınları, 181.
- ÜNVER, Süheyl (1946), *Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- YARAN, Rahmi (2009), “Siğnâkî”, *DİA*, XXXVII, İstanbul: TDV Yayınları, 164-166.
- YAVUZ, Adil (1993), “Sehavi (902/1496) ve el-Makasıdu'l-Hasene Adlı Eserinin Tenkid ve Tahlili”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YENİTERZİ, Emine (2010), “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.3, S.15 (Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı Prof. Dr. Turgut Karabey Armağanı), 301-334.

YÜKSEL, Ali Osman (1999), "Meşhur Kıraat Âlimi: İbnü'l-Cezerî", Hz. Nuh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu, Ed. M. Sait Özervarlı, 111-124.

ZENCÂNÎ, İzzeddîn (1433/2012), *Tasrîfü'l-İzzî*, Thk. Abdürrezzak es-Sa'di, Dârü'l-Enbâr, Bağdad.

ZÜBEYİROĞLU, Ruhsâr (1989), *Mecmû'atü't-Terâcim Mehmed Tevfik Efendi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

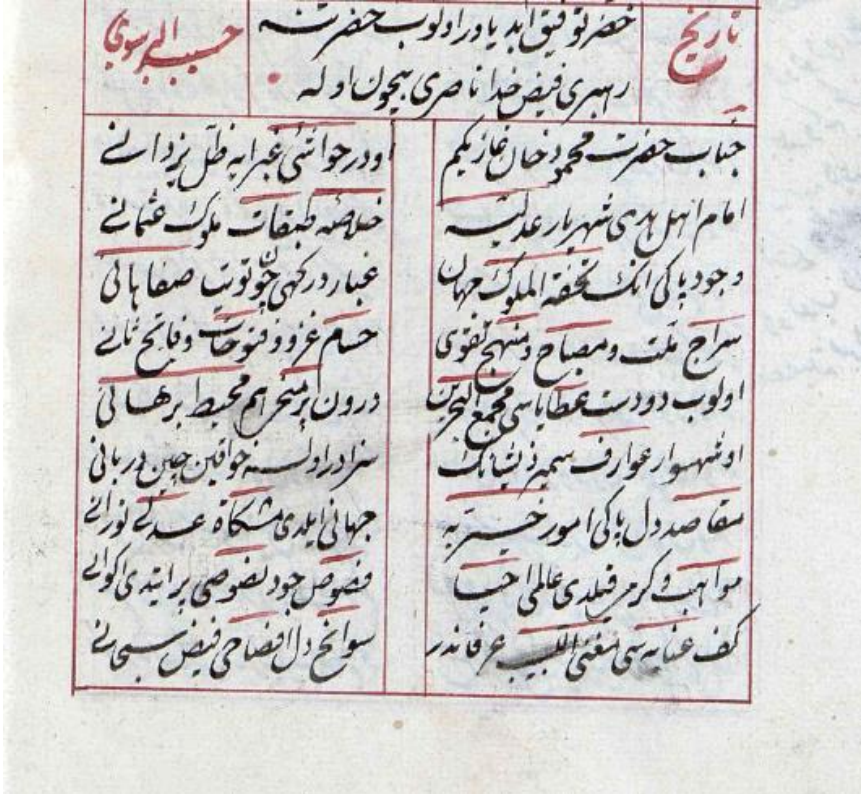
**Arşiv Vesikaları:**

BOA, HAT. 1448/51.

BOA, C.MF. 50/2482.

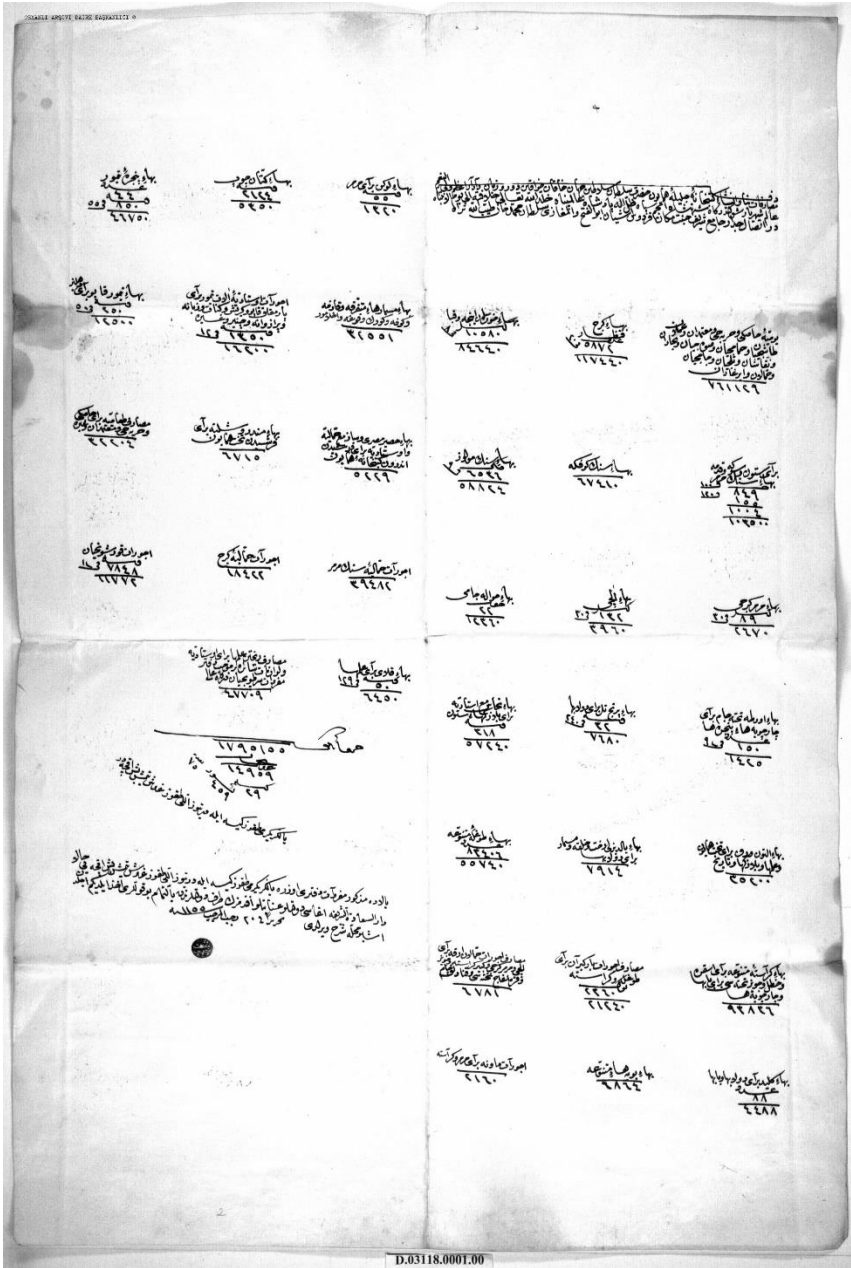
TS.MA.d. 3118.

## EKLER



Hasib'in Kütüphanesi için söylediği tarih manzumesinin ilk sayfası

(Süleymaniye Ktp., Esad Efendi nr. 3388, vr.60a)



D.03118.0001.00

Sultan I. Mahmud'un Fatih Camii bitişğine yaptırdığı kütüphanenin masraf kalemlerini gösteren arşiv vesikası (TS.MA.d. 3118.)



Fatih Külliyesi'ndeki I. Mahmud Kütüphanesi'nin bugünkü görünümü



Kütüphanenin bir başka açıdan görüntüsü